

Qarabağlı Saleh Bəy

TÜRK

DİLİMİZİN TALEYİ

(ÜMUMMİLLİ SAVAD QAYĞISI)

-9031-

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

Bakı - Elm - 2011

X1, 2 H₂O + 63,5

Q 24

Redaktor: Qorxmaz Quliyev,
filologiya elmləri doktoru, professor

Qarabağlı Saleh Bəy. Türk dilimizin taleyi. Ümummillî savad qayğısı.
Bakı, Elm, 2011, 72 səh.

ISBN 978-9952-453-35-5

İnsan cəmiyyətinin yeni, ən vacib – HUMANİSTİKA, GERONTOETİKA, BƏYTERAPİYA elmlərinin banisi, Rusiya Elmlər Akademiyası Sibir Bölməsinin nəşr etdirdiyi xüsusi rəy-kitabçada «Tarixin dönüş kitabı...» adlandırılan 8-cildlik, 3500 səh. «DÜNYANIN TALEYİ» külliyyatının müəllifi, 90 yaşlı bəşəri dahi Qarabağlı Saleh Bəy, ilahiyət, ədəbiyyatşünaslıq və kaloriometriya elmlərində də çevrilmiş etmiş, ELMİ TEOLOGİYANı, KOMPLEKS ƏDƏBİ JANRINı, yeni TERAPİYANı yaratmışdır.

Görünməmiş həvəs sahibi Saleh Bəy, bu yaşında dünyanın bütün problemlərini fikirləşir, hamıya kömək arzusu ilə işləyir, bu yeganə məqsədə nail olur.

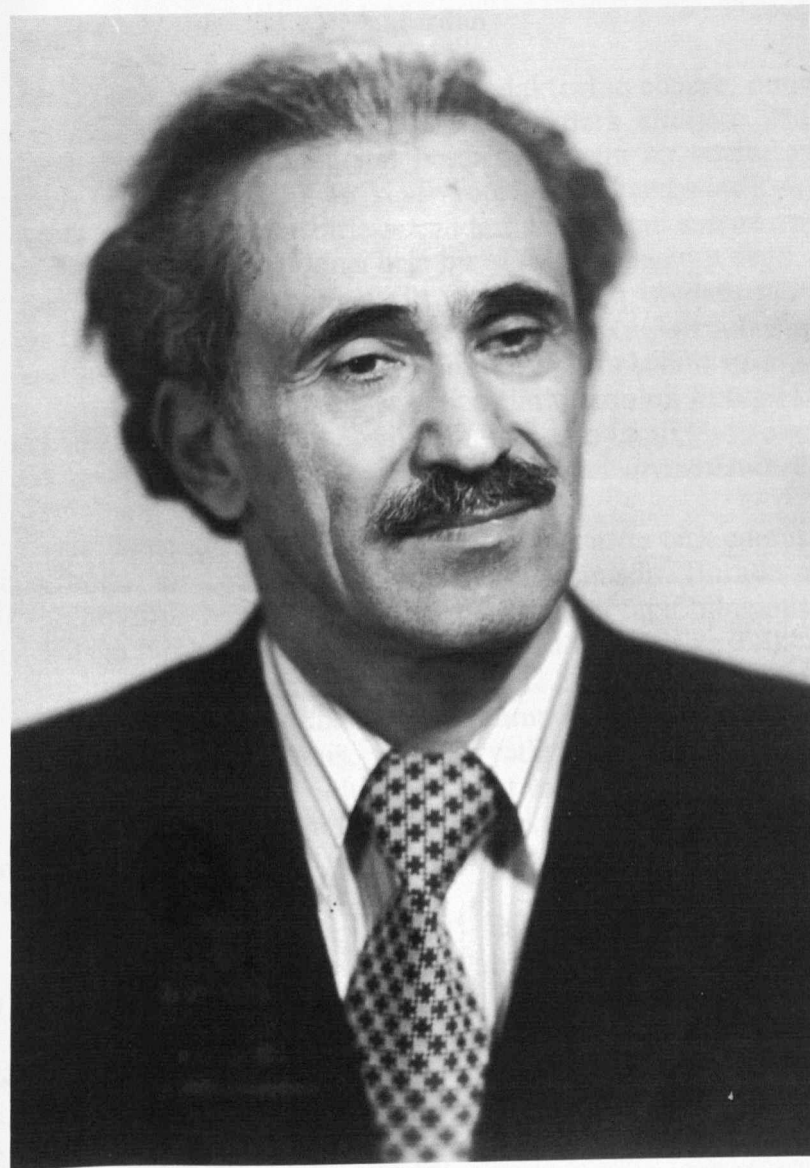
Bu kitabçada Bəy düşmən əməlləri üzündən türk dilinin rastlaşdığı ağır problemi açır, onun həlli yolunu göstərir.

Milli varlıq – türk dilimiz barədə Saleh Bəyin fikrinə hər bir qeyrətli türkün rəyi tələb olunur – əsəşli, birmənalı, yazılı.

Bütün hüquqları müəllif özündə saxlayır.

4602000000
Г $\frac{4602000000}{655(07) - 2011}$

© Qarabağlı Saleh BƏY, 2011

Q.S.Bəy. Kuzbas politexnik institutu.
Sibir, Kemerovo şəhəri, 17.06.1981

Redaktordan

Qarabağlı Saleh Bəyin əsərlərinə redaktorluq edərək, onun bir alim kimi misilsiz olduğunu iftixarla dərk etmişəm. Bu, sadəcə söz deyil. Hamı üçün, bəşəriyyət üçün ən vacib, ən dəyərli kəşfləri etmək, həm keyfiyyətə, həm kəmiyyətə, tamamilə yeni, altı elmin birləşməsindən ibarət olan sahəni yaratmaq – görünməyib! İkinci belə bir alim mənə məlum deyil.

Saleh Bəy fiziki kimyanın xüsusi yaradıcılıq istedadı tələb edən termokimya elmində, kosmik paket yanacaqları sahəsində qarşıya çıxmış bir problemin tam, kompleks həllini vermişdir. Korolyov adına kosmik raketlər elmi-texnoloji kompleksinin sifarişi ilə, qapalı icra edilən bu işin açıq tərəfi [1-4 və b.] üç beynəlxalq icmalda «Yeni istiqamət» kimi qiymətləndirilmişdir [London, Amsterdam, London].

Fiziki kimyaçı, 70 yaşında bu işini və ixtisasını tərk edərək, «humanitar elmlər» adlandırılan sahəyə keçmişdir. Burada o, elm adlandırıla biləcək, demək olar ki, heç nə tapa bilməmişdir. Bütün bunların obyektiv-elmi deyil, subyektiv-siyasi fikirlər toplusu olduğunu müəyyən etmişdir. Sahənin əsas «elmlər»i – fəlsəfənin elm olmadığını, etikanın – yarım-elmi icmal olduğunu müəyyən etmiş, ümumiyyətlə «ictimai elmlər»in inkar edilməsinin vacib olduğunu sübut və təklif etmişdir.

Saleh Bəy təbiiyyət elmləri kimi obyektiv, insan aləmi üçün vacib və faydalı olacaq yeni İNSANİ HƏYAT ELMLƏRİ SAHƏSİNİ işləyib təqdim etmişdir.

Bu böyük, ümumbəşəri, hamı üçün vacib elmlər, daha doğrusu, elmlər kompleksi – yeni, vahid ümumaləm İNSANİ ƏXLAQ təlimi, heç kimin ağına belə gəlməmişdir.

DÜNYANIN TALEYİNİN tədqiqi, təsviri və HƏQİQƏTLƏ təminatını – bu ən böyük problemi – bəşəriyyətin gələcəyə yolunu, hələlik 3500 səhifədə, 8-cildlik kitabda, düzgün və dolğun məzmunla şərh edən, dövrünün böyük alim-yazıçısı Qarabağlı Saleh Bəy olub.

Saleh Bəy dünyanın problemlərinin məğzini dərk edir, çoxlarının görmədiyi dərin həqiqəti görür, uzaq perspektivi işıq-

landırır və öyrədir. Mütəfəkkirimizin 6 fənn sahəsini əhatə edən, tamamilə yeni, ümumdünya elmi hamıya lazım və faydalı olan HƏQİQƏT üzərində qurulmuşdur. «Dünyanın taleyi» külliyyatı, Rusiya Elmlər Akademiyası Sibir Bölməsindən, Roma Papası II İoan Paveldən və Azərbaycanın elm elitasından başqa dünyaya hələ adı belə məlum olmayan, yalnız indi yaradılmış, dünyanın ən vacib, ali elmi HÜMANİSTİKANIN – İNSANİYYƏT haqqında elmin şərhidir.

Saleh Bəy tarixin o nadir şəxsiyyətidir ki, o, əvvəlcə dünyanın taleyi, sonra öz marağı barədə düşünür. Pensiyaçı əlinin 90 illik ömrünün yeganə nəticəsi də elə bu olub – «Dünyanın taleyi» – Bəy dünyanı açıb, bilib, xilas etmək istəyir. Dünya isə Bəyi tanımır – bilərəkdən, ya bilməyərkədən.

Bu kitabçada Mütəfəkkir türk dili barədə fikrini təqdim edir, obyektiv-elmi məzmunla, bu da qısa və səmimi.

Saleh Bəy onunla mübahisə edən adamları xoşlayır, amma onu təkzib eləmək istəyən hər kəs fikirləşməlidir: «buna mənim elmi və mənəvi iqtidarım çatırmı?»

Türk millətinin böyük dövrünü, qalib dəyanəti, möhtəşəm dili barədə yazılıb, çox halda özgələri tərəfindən. Özümüzünkülər də yazıblar, fəqət, təəssüf ki, bütün bunlar çox hallarda özgələrin təsiri və özümüzün elmdə yarımçıqlığımız üzündən, səriştəsizlik səviyyəsindən yuxarı qalxmayıb.

Böyük Türk millətinin möhtəşəm dilinin ağır dərindən dərmanı açmaq üçün, görünür, Saleh Bəyin dünyəvi elmi, bəy qeyrəti, 90 yaş lazımdır imiş.

Burada Saleh Bəy türkün dilini bağlayan «Dilaçar»ın dil məkrini açmalıdır. O da ilk dəfə, Bəy səviyyəsində.

Son iyirmi ildə korlanmaqda olan sumer-türk – azərtürk dili, Əbdürrəhim bəyin, Üzeyir bəyin ədəbi dili Saleh Bəyin əsərlərində təzələnir. Bunu bilmək, bu əsərləri oxumaq, onlardan bəhrələnmək hamıya lazımdır. Bu kitabça da savad mənbəyidir. Onun bütün məktəblərimizdə və Akademiyamızda tədris vəsaiti kimi istifadə edilməsini vacib hesab edirik.

İLK SÖZ.

Türkün problemi – dünyanın xilas problemi

Onillərlə həyatımı, bütün imkanımı sərf edərək, özümün yox, hamının – türk millətimin, bütün dünyamızın ağır dərdlərini düşünmüş, öyrənmiş, işləmişəm – tək, 70-90 yaşlarımda. Bu dərdlərə dərmanlar axtarmışam və xoşbəxtlikdən, çoxunu tapmışam, yazmışam – bütün dünyamızın, paxılıqdan başqa hamının xeyirinə.

10-cildlik, 4000 səhifəlik külliyyatın əsas, həlledici 8 cildi artıq çapdan çıxıb – 3500 səhifədə.

Rusiya və Azərbaycan Elmlər Akademiyalarının elmi cəhətdən təsdiq etdiyi, Roma Papasının mənəviyyət üzrə xeyir-dua verdiyi bu külliyyatın tam adı belədir:

«DÜNYANIN TALEYİ. Ümumdünya insanıyyət dərslisi. Müsəlman Şərqi tərəfindən tərtib edilmişdir, xristian Qərbi əxlaqının ali mühafizi, Roma Papası II İoan Pavelin xeyir-duası ilə». Bu adla da nəşr olunmuşdur.

Fəqət vətənimdə hələ ki, bunu «görmürlər». «Vətən mənə də oğul demək» istəmir.

Dünya məkanı və zaman tarixi miqyasında düşünərək çıxardığım nəticə-qərarım belədir:

Bəşər həyatının məqsədi, istiqaməti, əməli həmişə iblislərin subyektiv istəyi ilə təyin olunub, insanıyyətin əksi istiqamətində «inkışaf» etdirilib.

Balta və qılıncdan başlayan bu «inkışaf», qan və qırğın yolunu, vəhşi amansızlıqla keçib, gəlib çatıb KÜTLƏVİ QIRĞIN SİLAHI – nüvə bombasına, Tomahavka. Sabahın iblis addımı qiyamətə atıla bilər – irəli – ölümdür, bütün dünya üçün.

Nə etməli, necə etməli və nəyin vasitəsi ilə?

Minillərin bu suallarına real cavablar – ilk dəfə – mənim «DÜNYANIN TALEYİ» külliyyatımda verilir.

Oxuyun! Düşünün! Əməl edin! – Bu, hamının həyat borcu, birgə taleyidir, məndən başqa, çünki mən yol üstəyəm.

GİRİŞ

Bu kitabçada türkün dil problemi araşdırılır.

İnsan adlanan məxluq öz adının mənasını başa düşsə belə, bu ada layiq olmamışdır – anadan iblis doğulanlar əlindən, yaxud, ola bilməmişdir – insan yarananların arzusuna baxmayaraq. Bu azman səbəb, insan cəmiyyətinin misilsiz həyat aləti olası İNSANİYYƏTİ tərsinə, ölüm amilinə – düşmənçiliyə çevirmişdir. Bəşəriyyət bu günə qədər vahid insan cəmiyyətində yox, superyirtici – düşmən toplumlarında yaşayır və vuruşur.

Bu gün bu yol qurtarıb, qarşıda KÜTLƏVİ QIRĞIN – QIYAMƏTİ durur. Tarixin yolu dəyişməlidir – şərdən xeyirə, iblislikdən insanlığa – hərbdən sülhə – siyasətdən ağıla.

Millenniumun başlanğıcında, 2001-ci ildə dünya elminin iki mərkəzi – Nyu York və Moskvanın dörd akademiyasının prezidiumları səviyyəsində qət edildi ki, dünyanın qarşılaşdığı həyat probleminin həlli yalnız elmin – humanitar elmlərin kompleksinin köməyi ilə mümkün ola bilər... Fəqət hələ ki, nəticə yoxdur.

Bu sətirlərin müəllifi həmin problemin həlli istiqamətində 1990-cı ildə başladığı işi, 2011-ci ildə əsasən tamamlamışdır; milləti – türk, xalqı – azərtürk, tale vətəni Rusiya olan Qarabağlı Saleh Bəy.

«Dünyanın taleyi» adındakı bu külliyyatı qiymətləndirən, dünyəvi elm mərkəzlərindən biri, rusiya Elmlər Akademiyası Sibir Bölməsinin çap etdirdiyi rəy-kitabçada çıxardığı nəticə belədir: «Dünyanın taleyi» – tarixin dönüş kitabıdır...»

Bu ümumbəşəri xilas layihəsinin müəllifi türk BƏYİ oldu. Onun icrasının təşəbbüskarı da türk dövləti ola bilər.

Bəlkə elə bu da Allahın iradəsidir ki, Yer planetinin qarşımızdan gələn, Saleh bəyin təsnifatı üzrə, III – İNSANİYYƏT erası türk erası olsun. Bunun üçün tarixin ən qüdrətli insani təfəkkürü, ən müdrik dövlətçilik iradəsi lazımdır.

Bu əməliyyatda türkə özünün möhtəşəm, qədim – ən qədim

– şumer-türk dili lazımdır, erməninin «açdığı» protez dil yaramaz.

Böyük və sadədil TÜRKÜN cılız və nacins, həşərat-düşməni – erməniçilik, millətimizin örtülü düşmənləri olan Qərb dövlətləri siyasətçilərinin məkri sayəsində, türkə daima mane olur, zərbələr vurur.

Hələ Birinci Dünya müharibəsindən əvvəl, 1890-cı ildən, Daşnak partiyasının yaradılmasından başlanmış erməni üsyanları Türkiyəni ağır itkilərə düşürmüş, 1914-cü ildən isə, Antanta ilə iki cəbhədə, ağır müharibə aparan Türkiyənin daxilində, türk ordusundan yayınan erməni fərariləri silahsız əhaliyə qarşı qəddar soyqırım törətmişlər.

Bu qanlı hadisələri mən «Dünyanın taleyi» kitabımda [5] ilk dəfə aydın, dəqiq, obyektiv məzmununda açmış, böyük türkün kiçik erməniyə yox, kiçik erməninin böyük türk millətini soyqırmağa düşür etdiyinin əcayib faktını mübahisəsiz sübut etmişəm, özü də yalnız Qərb alimlərinin, publisistlərinin, siyasi xadimlərinin yazıları əsasında. Heyf ki, mənim «Dünyanın taleyi» kitabıma sahib çıxan dövlət yoxdur – 20 il ərzində...

Oxuyanlar isə bilir ki, mənim yazılarım elə-belə yazı deyil – mövzu üzrə bütün qoyulan sualların mübahisəsiz cavabı, minillik bəşəri problemlərin real elmi həllinin təlimidir.

Türk millətinə və Türkiyə dövlətinə, çox vaxt arxadan, erməninin əli ilə vurulan Avropa zərbələrinin ən böyüyü isə «soyqırım» böhtanı... deyil, türk dilinin «təmizlənməsi», dildə öldürücü «islahat»ın aparılması olub.

Bu «islahat»ın elmi və təşkilati rəhbəri kim olsa yaxşıdır? Erməni. Akop Martayan «Dilaçar».

Millətin həyat vasitəsi, silahı, qüruru – dilini erməni elə bir hala salıb ki, onu saxlamaq, qəddar düşmən təhqirinə və zülmünə dözməkdən ibarət olub.

Bu zülm əbədi olmamalıdır.

Türk millətinin əsas özülü olan osmantürklər tarixdə bu millət üçün ən böyük, ağır və vacib işi görmüşlər, türkü məhv

etmək istəyən düşmənlərin hücumlarını mərdliklə dəf eləmiş, bununla da bütün türk xalqlarına köməklik göstərmiş, onları xilas etmişlər. Xüsusən biz, azərtürk xalqı, bütün mənalarda öz varlığınıza görə Türkiyəyə minnətdarıq. Bunu görmək istəməyənlər varsa, deməli düşmənlərimiz var.

Azərtürk xalqı son 200 il ərzində düşmənlərin səyi üzündən, döyüş ənənələrini xeyli itirmiş, amma mədəniyyət, o cümlədən, dil sahəsində irəliləmişdir.

Azərtürk dili hazırda dünyanın ən təkamil, birmənalı və incə dilidir. Bu, elmi faktdır və bu barədə aşağıda yazılır.

Türkiyənin hərbi sahəsində dünyəvi nailiyyətlər qazanan böyük şəxsiyyətləri dil sahəsində asanlıqla aldanıblar. Bu səhv ləğv edilməlidir.

Təbii, qədim, həqiqi osman-türk dili bərpa olunmalıdır! Azərtürk dilində saxlanılmış və inkişaf etdirilmiş sumer-türk dili bütün türk millətinin ümumi sərvəti, vahid həyat silahı və mədəniyyət vasitəsi olmalıdır.

Dilaçarın uydurma, suni, qanunsuz sözləri və qrammatik qaydaları ilə azərtürk dilinin də zibillənməsi yolverilməzdir – ümumtürk marağı, ilk növbədə osmantürk dilinin marağı naminə.

Əsl türk – azərtürk dilimizi erməni türkcəsi ilə zibilləmək, sadəcə lazımsızdan da artıq – cinayətdir.

NƏTİCƏ: *bu gün ümumtürk milli ünsiyyət dili keyfiyyətində türk dillərinin ən təmiz saxlanmış və əla inkişaf etdirilmiş ləhcəsi – azərtürk dili rəsmi surətdə ümumtürk ünsiyyət dili keyfiyyətində qəbul olunmalıdır. Onun əsasında türkiyə türkcəsi tədricən erməni Dilaçar sözlərindən təmizlənməli, ümumi dilə azərtürk dilinə yaxınlaşdırılmalı, onunla birləşdirilməlidir.*

TÜRKÜN MİLLİ FƏLAKƏTİ

Böyük filin düşməni balaca siçan, böyük Türkün düşməni – balaca ermənidir.

Ermənilərin təhriki, gənc qızları, yaranmaları, sovqatları 1551-ci ildə İranın şah taxtına çıxmış, səfəvilər sülaləsinin nümayəndəsi, türk oğlu I Abbası milli xəyanətə sövq etdirdi. I Şah İsmayılın İran üçün qəbul etdiyi dövlət – türk dilini Abbas fars dili ilə əvəz etdi. İndi vəziyyət belədir: İranda əhalinin əksəriyyətini təşkil edən türklər fars dilində oxuyur, yazır, danışırlar. Çox ailələrdə uşaqlar artıq türk dilini bilmirlər. Türk dili və milləti İranda assimilyasiya olunur – İran ərazisində türklər yox edilir...

Ermənilər 1920-ci illərdə müsəlman xalqları – türklər, farslar, ərəblər arasındakı tarixi ziddiyyətlərdən istifadə edərək, Türkiyə türklərinin dilində «islahat» aparmaq barədə dövlət qərarının çıxarılmasına nail oldular. Milliyyətçə erməni olan Akop Martayan, «Dilaçar» adını alıb, başladı türkün dilini «açmağa». Nəticə, türkün 10 min illik, sumerdən (şumerdən) gələn, Kaşğarının cilaladığı gözəl türk lisanının erməni türkcəsinə çevrilməsi oldu. Bu isə Türkiyə türklərinə endirilən ağır, öldürücü zərbədir.

Ermənilər indi də Azərbaycan türkcəsini öldürməyə başlayıblar – Türkiyədə «yaratdıqları» protez, erməni türkcəsini Azərbaycana da daxil edirlər.

Necə, hansı yollarla?

Bu yazı qeyrətli, dərrakəli və mərd türklər üçündür ki, düşünsünlər, ayılsınlar, iş görsünlər.

* * *

TÜRKLƏR supermillətdir və onlarla müqayisə edilə biləcək başqa bir millət yoxdur, ilk növbədə – bütün müsbət (!) amillərə və cəhətlərə, o cümlədən dilə görə. Buyurun, oxuyun. Dünya mədəniyyətinə türk millətinin verdiyi töhfə, ilk növbə-

də dil sahəsində, fenomenal, yalnız türk millətinə aid olan bəşəri faktorların məhsuludur.

Zaman faktoru. Dünyanın ən qədim, yazılı (!) mədəniyyət abidəsi sumerlərə (yəhudi ləhcəsində – «şumerlər»ə) aiddir. İngilis alimləri S.Lloyd, Q.Çayl: «Turanlılar, təxminən on – on iki min il bundan əvvəl, Diclə və Fərat çayları vadisində... dünya mədəniyyətinə sahib oldular...» [6].

Rus alimi L.Redder: «Şumer dili xüsust bir dildir. Yalnız bu məlumdur ki, o... öz quruluşuna görə ən çox türk dilləri ilə müqayisə oluna bilər.

Amerika alimi, azərtürk Tariyel Vəli Nüvədili sumer dilinin bizim indiki azərtürk dilimizin əcdadı oqlduğunu mübahisəsiz sübut etdi – 1997-ci ildə ABŞ-da nəşr etdirdiyi fundamental «Əcdad» əsərində aldığı nəticələri nəşr etdirdi [6]. Nüvədili İstanbul «Qədim Şərq Yaradıcılığı» muzeyində saxlanılan, qucağında it tutmuş bir kişi (sumer) heykəlçiyinin qurşaqdan aşağı hissəsinin fotoəksi ilə Paris, Luvr muzeyindəki həmin heykəlciyin yuxarı yarısının fotosunu birləşdirib açdı ki, heykəlcikdə yazılıb:

*İç Əlümdümü ki, a(ğ)lın kirşu qalu?
Qalanu şu (ö)lgin itə yala qalu
Gəl uri ki, mal gəliki
Ən çiki uri gen
Am tilənisə amuna aru*

Mətnin azərtürkcəyə «tərcüməsi»:

*Əlimin içidimi ki, a(ğ)lın qırışı qalı
Qalanı bu (ö)lu itə yala qalı
Gəl ver ki, mal gələr
Ən kiçiyi verginən
Hamı dilənirsə, hamının ardınca get.*

Bu, «iki millətin – bir dili»dir, təbii ki, o dövrdən keçən 6000 il ərzində bir qədər dəyişikliyə uğrayıb.

Beləcə, sumer dilinin – türk dilinin, daha dəqiq – müasir

azərtürk dilinin əcdadı olduğu elmi surətdə sübut olundu.

Bu, etnoqrafiyanın, sumerologiyanın, ola bilsin, bütün elmi tarixin ən böyük kəşfidir.

Vətən buna da oğul demədi.

Millətin, onun dilinin dəyər və ləyaqətinin əsas yaradıcısı olan qədimliyindən – zaman faktorundan əlavə, milli dövlətçiliyi və milli mədəni mentaliteti də vacib amillərdir. Biz onmillik zaman faktorundan, çox qısa, dedik. İndi də **Dövlətçilik faktoru** barədə.

Şimal buzlu okeanından Misirə, Mesopotamiyadan Böyük Çin səddinə, Sakit okeandan Qərbi Avropaya qədər üç qitənin min illər ərzində sakinləri və sahibləri olan türklər, dünyanın və tarixin supermilləti, 110 dövlətçilik, o cümlədən 15 imperiya yaratmış türk xalqları böyük türk dilinin və mədəniyyətinin yaradıcısı olmuşlar. Bu global dövlətçilik faktoru dünya tarixində misilsizdir.

Burada, dövlətçilik faktorunda, yalnız bir imperiya, Osman imperiyası barədə qeyd edirəm.

625 il hökm sürmüş – xeyr, hökm olmayıb: onlarla millətə, xalqa sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq, hər birinə öz mədəniyyətini yaratmaq, öz dini etiqadına xidmət etmək imkanını təmin edən dünyəvi dövlət – Osman imperiyası – belə olub!

Avropanın paxıllıq hiyləsi, Rusiyanın qəsbkarlıq hikkəsi ilə parçalanan bu imperiyanın xiffətini erməni qocaları dünyadan gedərkən öz ürəklərində aparırlar: o zaman – imperiyanın, demək olar ki, bütün sənayesinin, ticarətinin, banklarının, kapitalının sahibi olan, «vəfalı millət» kimi qəbul edilmiş ermənilər, heç vaxt, heç yerdə türkiyədəki qədər xoşbəxt olmamışlar. Bədbəxt – «ən bədbəxt» ermənilərin isə «azad Ermənistan»ın əhalisi olduğunu «İzvestiya» (Moskva) qəzetinin erməni müxbiri Bablunyan yazırdı.

Osman imperiyasının ömrü qədər, həm də daxili sülh şəraitində, yaşamış başqa bir millətə məxsus imperiya tarixə məlum deyil.

Mədəni mentalitet faktoru

Çox qısa, yalnız bəzi əsas göstəriciləri gətirirəm.

Mədəniyyətin mənbəyi, özəyi, ürəyi – **MƏHƏBBƏT**dir.

Bütün tarixdə ən böyük, ən gözəl məhəbbət! Sahibi kim olub?

Şah Cahan (1592-1666), ulu türk imperatoru Teymurləngin nəvəsi, Hindistanda Böyük Moqollar türk imperiyasının hökmdarı... Həyat yoldaşı Mümtaz Mahal 14-cü uşağının doğuşunda dünyasını dəyişdi. Şah rəiyyəyə, onu narahat etməməyi tapşırıb, qapısını arxadan bağladı... Səkkiz gündən sonra... qapını açıb izdiham önündə göründü: qarqara saç-saqqalı tamam ağarmış...

Şah Cahan sevimli zövcəsinə abidə tikdirdi – Tac Mahal: ağ mərmərdən inşa edilən 82 metr hündürlüyündəki bu məhəbbət abidəsinə 47 milyon qızıl lirə xərcləndi – ancaq binanın tikintisinə.

Müqayisə üçün deyək ki, məşhur Suleymaniyə məscidinin tikintisinə 19 milyon qızıl lirə xərclənmişdir.

Əlavə (!) binanın divarlarının içəridən bəzədilməsinə də təxminən o qədər xərc qoyuldu. Bu misilsiz bəzək yüzminlərlə (!) əqiqdən, firuzədən və sədəfdən əlavə, 42 zümrüd, 142 yaqut, 625 brilliant, 50 ifrat böyük ölçülü mirvaridən ibarətdir.

Mümtaz Mahalın və Şah Cahanın sarkofaqları binanın üst yarusunda yerləşdirilib.

«Dünyanın taleyi» külliyyatımın II cildində yazmışam:

«Monumentin möhtəşəmliyi, binanın gözəlliyi, xərcin böyüklüyü insan təfəkkürünü sarsıdır. Məni isə VƏFANIN möhtəşəmliyi, gözəlliyi, böyüklüyü sarsıdır» [2, s.276].

Əgər kiminsə o qədər varı olsa və «sadəcə bir məqbərə»nin tikintisinə o boyda xərci çəkməyə iradəsi çatsa belə, məhəbbət qəminin ağırlığından 8 gündə başının ağarması – bu heç vaxt, heç kimdə baş verməyib. Padişah sanında, 14 uşağın atası... belə məhəbbət?

Bunu sadəcə təsəvvür etməyə təfəkkür acizdir, təkrar etməyə – iradə, var-dövlət... hər şey acizdir – insan qəlbindən

başqa. Bu isə göylərdən göndərilir, necə ki görürük – türkə.

Başqa heç kimə, heç vaxt belə məhəbbət verilməyib. Bu, möcüzədir.

Qurani-Kərimin üç surəsi əsasında mənim dərk etdiyim və ilk dəfə dünyaya təqdim elədiyim əzəli varlıq Qanunu – POL-YAR MÜXTƏLİFLİKLƏRİN CÜTLƏRDƏ BAHƏM VARLIĞI – PARİTETİNİN müqəddəs təsdiqi – türk Şahcahanın bu ailə məhəbbəti oldu.

Azərtürk xalq mahnısı var, oxuyun, türk qəlbi ilə:

*Küçələrə su səpmişəm
Yar gələndə toz olmasın.
Elə gəlsin, elə getsin
Aramızda söz olmasın.*

*Samavara od salmışam,
İstəkana qənd salmışam.
Yarım gedib tək qalmışam.
Nə əzizdir yarın canı,
Nə şirindir yarın canı...*

Mən Bayronun məhəbbət poeması «Don Juan»ın rus dilində tərcüməsini oxumuşam, Qoethenin Faustunu alman dilində oxuyub anlamaya çalışmışam. Avropanın hətta bu, ən böyük məhəbbət əsərlərində hər şey varsa da, məhəbbət – əsl, səmiyyəti məhəbbəti... yoxdur.

«Küçələrə su səpən» azərtürk qızı səviyyəsində məhəbbət Avropaya müyəssər olmayıb. Türk qızı – məhəbbət mücəssəməsi, vəfa simvoludur... Bu, Qərb anlamı deyil.

Poeziya. Qərb sivilizasiyası və Şərq mədəniyyəti dünya poeziyasının dörd zirvəsini, dörd korifeyini qəbul edir: Firdovsi, Nizami, Səədi, Hafiz. Onlardan birincisinin isə türk Nizami olduğu Avropa dahisi Qoethəyə – dünya poeziyasına məlumdur.

Geologiya. Dünyanın ən böyük mədəni, Tümen neft yataqlarını açan ən böyük geoloqun azərtürk – Fərman Salmanov olduğu, həmçinin, tarixi faktdır.

Musiqi. 2006-cı ildə, dünyamızın təbii gözəllik mərkəzi Nyaqara şlaləsinin ecazkar sahilində Qərb musisininin kralı dahi Motsartın 250-illik yubileyinə həsr olunmuş üç günlük musiqi festivalı keçirildi. O, dünyəvi musiqi bayramı azərtürk bəstəkarı Üzeyir bəy Hacıbəylinin musiqisi ilə açıldı! «Üzeyir bəy – bütün tarixin ən böyük bəstəkarıdır» – faktı təsdiq olundu! Bu da dünya tarixinə yazıldı.

Qəhrəmanlıq. Azərtürk imperatoru I Şah İsmayılı (1487-1524) böyük ingilis alim-filosofu Frənsis Bəkon (1561-1626) «dünyanın ən fəxri 5 şəxsiyyətindən biri» kimi qiymətləndirmişdir [7]. Mən (tək mən yox) isə Şah İsmayılı dünyanın ən böyük (həm də mənalı və tarixi dəyərli) qəhrəmanı hesab edirəm: 14 yaşında (!) 7 min fə dai-döyüşçü ilə 32 minlik nizami qoşunu darmadağın etmiş, şah taxtına çıxmışdır. Böyük imperiya yaratmış, bütün Şərq mədəniyyətinin sıçrayışına nail olmuşdur.

Digər fenomenal işlər görənlər – tarixi qələbələr çalan onlarla türk sərkərdələrindən isə danışmıram. Onların «tarixlərini yazıblar, özlərlər». Özümüz təzədən yazmalıyıq. Mən gedirəm, kim yazacaq, nə vaxt?..

Memarlıq. Böyük türk memarı Sinanın (1489-1578) tələbəsi, Ustad Mehmet İsa Efendi – Tac-Mahalın memarı, tikintisinin mühəndisi. Müasir dünyanın ən məşhur tikilisi olan bu abidə indi, qeyri-rəsmi olaraq, dünyanın 8-ci möcüzəsi (əvvəlki 7 möcüzə qalmayıb) adlandırılır.

Bir böyük, dünyəvi amil də var – **Atatürk şəxsiyyəti**. Mustafa Kamal Atatürkü tarix bir xilaskar kimi yetişdirdi – bu şəxsiyyət-sərkərdə Türkiyə adlı dövlətin dünya xəritəsindən silinməsinin qarşısını aldı.

Fəqət mən Atatürkün dünya miqyaslı, bir vaxt bəşəriyyətin xilasında işləyəcək hərbi-sosioloji kəlamına onun ən böyük xidməti kimi baxıram. Bu faktı hamı bilir, amma faktın elmi-tarixi mənası barədə mənim anladığımı dərk edən, dediyimi [5, s.552] deyən olmayıb.

XX əsrə kimin adı verilsin? Təkliflərdən ikisi həqiqətə ən yaxını idi: Avropadan Çörçilin, Asiyadan – Atatürkün adları.

Çörçil Avropa miqyasında ən böyük tarixi işi gördü – Daxiliavropa müharibəsini dayandırdı.

Atatürk daha böyük, dünyəvi məsələnin həllini – bütün dünyada müharibənin dayandırılması formulunu verib:

«YURDDA SÜLH – CAHANDA SÜLH».

«Dördcə» kəlmədən ibarət bu sadə ifadənin mənası nədir?

Eynşteynin cansız aləm üçün verdiyi, fizikanın ali qanununun riyazi ifadəsi belədir:

$$E = mc^2.$$

XX əsrin – bütün tarixin ən böyük nailiyyətləri – nüvə enerjisi, lazer texnikası və kosmik uçuşlar texnologiyası bu formul əsasında əldə edilib. Bu da «dördcə» işarədən ibarətdir.

Mən hesab edirəm ki, dörd işarədən ibarət, «sadə» Eynşteyn formulunun fizika elmində rolu nə qədərdirsə, dörd kəlmədən ibarət «sadə» Atatürk formulunun da sosiologiyada rolu o qədərdir, həm də daha mənalı və daha vacib məqsəd – bəşəriyyətin gələcəyi və dünyanın xilasını üçün.

Sözləşməsi, Atatürk – Eynşteyn. Bəlkə elə bu da təsadüfi deyilmiş: bütün tarixin bu iki gıqantı eyni dövrdə dünyaya gəlmiş, yaşamış, hətta şəxsi münasibətlərdə olmuşlar –böyük, insani bir məsələ üzrə: «...1933-cü ilin sentyabrında Hitler hakimiyyətindən Fransaya qaçmış Albert Eynşteyn Almaniya qalan yəhudi alimləri xilas etmək üçün Türkiyəyə [yalnız və məhz Türkiyəyə – Atatürkü!] müraciət edib... Atatürk ona müsbət cavab vermiş, alimləri dəvət edərək onlara sığınacaq vermişdir» [Türküstan, mart, 2011].

Əsrin şəxsiyyəti adına layiq bilinən şəxslər isə, deyəsən, elə onlar da oldu: Qərb – Çörçili, Şərq – Atatürkü qəbul etdi.

Dil. Mövzumuzun özəyi budur. Fəqət biz adi bir dil barədə yox, qeyri-adi – TÜRK DİLİ barədə və onun qeyri-adi problemi haqqında danışacağıq.

Dil millətin tarixinin əsas nəticəsi, mədəniyyətinin birinci amili, ləyaqətinin göstəricisidir. Dil həyat vasitəsi, əvəzsiz silahdır. Dil – müqəddəs milli sərəvətdir.

Bugünkü türk dilində bu tərif pozulub.

* * *

Mən türk dili, əsasən azərtürk dili barədə yazmışam:

1. Dilimiz. «525-ci qəzet», 24, 31 avqust, 2002.
2. Dilimiz. «Azərlər, kitab-1», Bakı, Elm, 2005, s.45-58.
3. Azərbaycanın dil qurumu, «Ədalət» qəzeti, 03.06.06.
4. Dilimiz. «Azərlər, kitab-2», Bakı, Elm, 2007, s.12-27.
5. Türkün milli fəlakəti. «Elm və zəka» qəzeti, 06.03.09; 12.05.09.
6. Ümumtürk ünsiyyət dili barədə. «Elm və zəka» qəzeti, 06.03.09.

Təəssüflər olsun ki, reaksiya verən yoxdur. Rəsmilərdən – məlum səbəblərə görə, mütəxəssislərdən – səviyyə fərqi üzündən, adi oxuculardan – imkansızlığa görə. Bəlkə başqa səbəblər də var, məsələn, hörmətli şair Hasan Hacısoyun rast gəldiyi kimi:

«Dilinə, dininə yadlar,
İstedadsız istedadlar
Pay verilən fəxri adlar
Adamı yandırır yaxır».

[«525-ci qəzet», 07.03.09].

XX əsrin əvvəlinə türk millətinin müstəqil dövlət və ya iri toplum halında yaşayan, xüsusən dil etibarı ilə, bir-birinə ən yaxın olan üç xalqın əcdadımız sumer (şumer) dilini nisbətən yaxşı saxladığını yuxarıda qeyd etdik. Bunlar türkiyə (osmanlı) türkləri, Cənubi Azərbaycan və (Şimali) Azərbaycan Respublikası türkləridir.

Dilimiz. Dünyanın ən qədim relikviyası – azərtürk dilidir.

Burada mən Azərbaycan türk xalqının *azərtürk dili barədə mütəxəssislər üçün bəzi yeni məlumatı qısa şəkildə* vermək istəyirəm.

Osmanlıtürk və azərtürk dilləri çox yaxın, demək olar ki, eyni idilər, 1920-ci illərə qədər. Fəqət o zaman Osmanlı türkcə-

sində «islahat» aparıldı və əcaib bir hadisə baş verdi – bu dili korladılar. Mən köhnə türk – indiki azərtürk dilindən danışa-
cağam.

Azərtürk dili dünyanın ən qədim, sumer (şumer) əsaslı, öz qrammatikasına görə dünyada ən təkmil, fonetik ahənginə görə – qeyri-adi gözəlliyə malik dildir.

Təəssüf ki, bu elmi fakt barədə deyən yoxdur.

Azərtürk dilinin misilsiz xüsusiyyətləri əyani göstərir ki, dil peyda olaraq təbii surətdə dövlətçilik şəraitində inkişaf edən, zaman, zəhmət və qeyrət amilləri sayəsində təkmilləşən, canlı orqanizmə bənzər bir varlıqdır. O, əvəzolunmazdır – süni üsulla hər şeyi «təkmilləşdirmək» olsa da, dildə bu, mümkün deyil. Dili «düzəltmək» – eməllə mebeli balta ilə yonub «hamaralamaq» kimi bir əməldir.

Dilə əl qaldıran alimdirsə – kəmsavaddır, hökumətdirsə – düşməndir.

Dilimizin adı barədə. Mən hesab edirəm ki, elmi filologiya, siyasi tarix və milli mənəviyyət amillərinə əsasən ən düzgün təyinat belədir: «**azərtürk dili**». Biz türk millətinin azər xalqıyıq.

Mən üç dili mütəxəssis səviyyəsində bilirəm. Daha dəqiq desək, azər (türk dilləri qrupu), rus (slavyan qrupu) dillərini yazıçı səviyyəsində, alman (roman-german qrupu) dilini isə mühazirəçi səviyyəsində mənimsəmişəm. Bir neçə digər dillə də tanışam. Əlavə olaraq mütəxəssislərlə məsləhətləşmişəm. Qənaətim belədir: azər – türk dili ilə, ilk növbədə onun qrammatikasının təkmilliyinə görə, hansısa bir dil – istər ölü, istər diri – müqayisə edilə bilmir. Bu, tək mənim rəyim deyil.

Uzun zaman İsfahanda yaşamış avropalı tədqiqatçı Rafael Dü Man yazıb: «Yunan və latına bəzən qanundan kənara çıxmaq xasdırsa, türk dilində hər şey vahid qaydalara tabedir».

Azərtürk dilində hər qrammatik qanun üçün yalnız bir hal, bir qayda var və hər hansı digər xüsusi hal, istisna yoxdur. Bu, fenomendir! Bunu biz dünyaya bildirməliyik! Bunu, məsələn, Avropa filoloqu başa düşər, amma inanmaz. Axı bu, idealın özü deməkdir!

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

İşlər İdarəsi

PREZİDENT KİTABXANASI

Azərbaycan dilinin leksikasının zənginliyi və birmənalılıığı, fonetikasının incəliyi, morfoloqiyasının musiqiliyi də (ahəng qanunu, incə saitlərin İtalyan musiqi dilindəkindən də çox olması, samitlərin üçləşmə hallarının olmaması və s.) həmçinin təkrarsızdır!

Dilin qədimliyinin və bununla da təkmilliyinin bir əlaməti də çox işlənən, həyati, yəni ən qədim dövrdən məlum olan istilahlardan, sözlərin birhəcalı olmasıdır. Azərbaycan dili bu xüsusiyyət üzrə də misilsizdir – ən çox işlənən adı, həyati sözlərin böyük miqdarı birhəcalıdır. Bu əlamət həm də dilin təkmilliyi və səmərəliliyi amilidir. Misallar gətirək.

Bədən hissələri: əl, üz, göz, qaş, diş, qol, qıç, diz, baş, tük, saç, can, qan, bel, döş, bud...

Digər həyati sözlər: gün, ay, il, əsr, yaş, güc, yaz, qış, at, nal, mix, tərki, it, yal, quş, gül, daş, su, qar, buz, od, ot, süd, ət, mət, duz, düz, dərd, qəm, nəm, yol, yel, yer, yem, iş, şah, tac, saz, qaz, biz, siz, ox, tox, tək, yüz, min, hə, yox və i.a.

Fəllərin əmr forması: gəl, get, al, ver, yaz, poz, üz, cır, cız, at, yat, tap, qap, bas, təp, çap, qaç, dart, yırt, sal, qal, ört, aç, süz, düz, tut, gör, bil, qur, eş, deş, əz, biç, tik, çək, yap, səp və i.a.

Heç kimin açmadığı bu faktı mən əcdadımız sumerlərin hamudan əvvəl dünyaya gəlməkləri, ilk dili yaratmaqları ilə izah edirəm və Tanrıdan onlara əbədi rəhmət diləyirəm. Heç bir əcdad öz nəvələrinə bu qədər qiymətli və əbədi sərvət qoyub getməyib. Bunu biz fəxrlə hamıya bildirməliyik.

Yalnız türk dilinə mənsub olan digər üstünlüklər, incəliklər, gözəlliklər də var.

Bu dildə, heç bir dilə müəssər olmayan elə incəliklər var ki, onlar xüsusi «Nəzəri dilşünaslıq»ın yaradılmasını tələb edir.

Bəzi misallar gətirirəm. Rənglərin özünəməxsus xüsusiyyəti, parlaqlığı, kəskinliyi səciyyəvi sözönlükləri və sonluqlarının köməyi ilə gücləndirilir: məsələn, ağ rəng – **ağappaq**, bunun kimi də **qıpqırmızı, gömgöy, yamyaşıl, bomboz, sapsarı, qapqara**...

Əşyaların, hadisələrin, heyvanların adları həmin adı daşıyanların səciyyəvi xüsusiyyətinə uyğun səslənir: yağış – sırıltı

səsinə, qar – ayaq altında qarın xırıltısına, dolu – yağarkən onun baraban kimi səslənməsinə bənzəyişi ifadə edir, şəh – sakit səriniyi andırır, qrov – qar kimi hissəciklərdən ibarət cisim təsəvvürünü yaradır...

Çay – axar çayın, göl – sükutun, okean – geniş ənginliyin ifadəsi kimi səslənir.

Meşə – ağacların xırıltısını, sərçə – səyriyən quşcuğazı, qarğa – bu quşun, qurbağa – həmin heyvanın səsinə andırır... Belə misallar Azərbaycan dilinin təbiiliyini göstərir, musiqiliyini yaradır, bu dilin qədimliyini bir daha sübut eləyir.

Digər incəliklər də var, məsələn, felin ifadə etdiyi əməlin pis keyfiyyətlə, yararsız və ya natamam icrasını göstərən kəlmə ism şəklinə salınır, felin kökünə müvafiq şəkilçi – «tı» əlavə etməklə: yaxantı, tullantı, işartı, qaraltı, bağırtı, çığırtı, yağıntı, dağıntı, yaşantı və i.a.

Dilin bu incə xüsusiyyətini (heç bir əsərdə bu barədə yazılmayıb) bilməyən adamlar, hətta akademiklər, «filologiya elmləri doktorları» belə kəlmələri yerində yox, yersiz surətdə istifadə edirlər; məsələn, «həyat» sözü əvəzinə bu sözün yaramaz halı «yaşantı» sözünü, «görünüş» sözü əvəzinə isə «görüntü» sözünü istifadə edirlər.

Bütün bunları xalqımız, ilk növbədə isə mütəxəssis dilşünaslarımız bilməli, dilimizin çirklənməsinə imkan verməməli, qədim, böyük və gözəl dilimizlə fəxr etməyə obyektiv haqqımızı dərk etməlidirlər.

Azərbaycan dilində bir fenomenal təzahür də ən yeni tariximizdə milli korifeyimiz Üzeyir bəy Hacıbəyli tərəfindən yarıldı. Misilsiz Hacıbəyli operettaları – onlarda mənfi tiplər, ixtilafatlar yoxdur (!) – dünya incəsənətinə görünməmiş töhfə olmaqdan əlavə, həm də Azərbaycan dilinə, yalnız bu dilə, tamamilə qeyri-adi bir yenilik bəxş etmişdir. Mətnlərdə elə ifadələr var ki, onlar kompleks şəkildə dilə girmiş və çıxmır, işlədilir, məsələn:

«Sən dul, mən dul», «dərdinə tapdın əlac, bizə də sən bir yol aç», «bir nəfər mola, üç manat pul, bir kəllə qənd», «halal

olsun Süleyman!», «mən nə qədər qoca olsam da dəyərəm min cavana», «Tarixi-Nadiri yarısınacan oxumuşam», «mənim eybim – eybsizliyimdir», «heç hənanın yeridir?..»

Bu ifadələr azərtürk dili frazeologiyasından da irəliyə, dilin leksikasına keçmiş xüsusi təzahürdür. Onlar qeyri-adi bir vəzi-fə icra edirlər – ifadə olunan fikri əyanlaşdırmaq. Qəribədir, deyilmi? Əlavə, bu ifadələr müəyyən dərəcədə atalar sözü ki-mi, fikrin məzmununu zənginləşdirməyə və dilə nikbin, bəmə-zə forma verməyə xidmət edirlər. Başqa dillərdə belə təzahür mənə məlum deyil.

Bütün bu xüsusiyyətlər – təkmillik, qanunauyğunluq, incəlik necə, nəyin sayəsində yaranıb? Zamanın, istedadın, zəhmətin? Yəqin, hər üçünün. Amma dil üçün əsas amil zamandır.

Erməni ideologiyasını Azərbaycanda yaymaq «problemi»ni həll eləyənlər isə sübut etməyə çalışırlar ki, osmanlı türkləri və azərtürklər başqa-başqa millətlərdir, cənubi və şimali azər-baycanlılar da iki müxtəlif millətlərdir, «Ermənistan» azərləri isə nə azərdirlər, nə türk – onlar da bir başqa millətdirlər.

Beləcə, çaqqal fili yemək üçün istəyir ki, guya onu şir-pələng parçalara ayırsın – Amerika və Avropanın beyninə türkü parçalara ayırmaq «ideyasını» yeritməyə çalışır.

Türklər göydən gəlməyiblər, hərçənd Göy Türklər də olub – göydən gələn ilk insanlar bəlkə də elə onlar olub? Burada, həmin bu Yer planetində, onların imperiyasının sahəsi 10,5 milyon kvadrat kilometrə bərabər olub! Gedin tarixi oxuyun.

Qeyd etdiyimiz kimi, elmi, yazılı (!) «Tarix şumerdən baş-layır» – ən məşhur sumeroloq S.N.Kramerin əsərinin adı belə-dir. Bu, o demək deyilmi ki, sumerlər bütün xalqların əcdadıdır? Doğrudur, sumer dilini ən yaxşı saxlayan, sumerin doğ-ması türklər, xüsusən də azərtürk xalqıdır və buna görə azər-lərin fəxr eləmək haqqı hamıdan çoxdur. Fəqət digər xalqlar da bəşəriyyətin əcdadı sumer-türklə fəxr edə bilər. Yüksək mədəniyyətli Avropa xalqı macarlar, axır ki dedilər: «Əcda-dımız türk-hunlardır və biz bununla fəxr edirik». Sumerdən gələn gözəl «ə» səsimizi saxlamış qardaş macarlar böyük türk

hökmdarı Sultan Süleymana abidə ucaldılar. Norveçlilər və isveçlilər də axır ki, türk əcdadlarına tapındılar, böyük Tur Heyerdalın sayəsində.

Elmə məlumdur ki, rusların da əcdadı isveçlilərdir, deməli ruslar da türk nəslindəndir. Bolqarların da xristianlaşmış türk tayfası olduğu elmi faktdır. Kürdlər, ukraynalılar, kazaklar, həmçinin, vaxt gələcək, yüksək mədəniyyətli və dərrakəli ma-car xalqı kimi, hamı öz türk kökünü tanıyacaq, bununla fəxr edəcəkdir. Kənarda qalan, görünür, təkcə cır erməni olacaq.

Azərtürklər ulu türk millətinin bir qoludur və tarixdə «Ki-çik Asiya ilə Qafqaz sıra dağları arasında yerləşən ərazinin sahibi» kimi özlərinə yer tutublar. Azər (aser) adı ilə tarix el-minə 6 min il əvvəldən məlum olan bu xalq barədəki faktı ya-zılı skandinav saqasına və öz elmi tədqiqatlarına əsasən əsri-mizin böyük səyyahı, aser-vikinq qanlı Norveç alimi Tur Hey-erdal da təsdiq edib.

Beynimdə yaranmış, ürəyimin arzusuna çevrilmiş bu milli-bəşəri sirrlərimi açmağım, bilmirəm, oxucuma lazımdır. Mən isə məqsədim var. Mən türk millətinin, Atatürkün özünün razılıq verdiyi, sonradan isə peşmançılıq keçirdiyi çox böyük milli səhvimiz barədə acı həqiqəti açıq demək istəyirəm.

Bir nəfər erməni dilimizi əla öyrənib, döyüşçü türklərin «baş qoşmadığı» türkologiyanı o dərəcədə mənimsəyib ki, «Dilaçar» adı qazanıb. Bu erməni, Akop Martayan hamını inandıraraq ki, türk dilində islahat aparmaq lazımdır, ərəb və fars dillərindən alınmış sözlərdən dili «təmizləmək», «türkləş-dirmək» vacibdir.

Hətta erməninin türkə münasibətinin «qardaşlıq» cəhdi ol-duğunu qəbul etsək belə, onun bu əməlinin türk dilinə, mil-lətinə, mədəniyyətinə, mənəviyyətinə və gələcəyinə məhvedici zərbə olduğunu anlamamaq nadaqlıq, açıq desək – düşüncə-sizlikdir.

Gələn heç olmazsa indi düşünək, anlayaq!

Qıllı erməni dil çilingəri Akopun «düzəltdiyi» əldəqayıma – protez «təmiz türk dili» – erməni türkcəsi 90 ildir türkün

ağzını qabar eləyir.

Qurani-Kərimə əsasən, insan üç mahiyyətdən – substansi-yadan yaranmışdır: bədən, can, ruh. Bu sətirlərim müəllifi tərəfindən əsas qoyulmuş ELMİ SOSİOLOGİYA fənninin müddəasına görə, millətin də üç mahiyyətdən ibarət olduğu təsəvvür olunur: torpaq, dil, mədəniyyət. Millətin varlığını, dəyərini və ləyaqətini məhz bu üç amil təyin edir.

Müasir dünyada 200-ə qədər dövlət var. Onlardan, deyə-sən, yalnız ikisi – Ermənistan və İsrail (sonuncu bir az qarışıq ailəli) monomillidir, qalan hamısı çoxmillətlidir. Bununla belə hər bir dövlətin ümumi nəyi varsa, «milli» adlandırılır. Məsələn, çoxmillətli İngiltərənin «milli futbol komandası», ABŞ-in «milli mənafeyi», Türkiyənin «milli voleybol komandası» və s.

Milli dil anlayışı da Azərbaycanda fərqlidir. Məsələn, çoxmillətli İngiltərədə deyirlər: «ingilis dili», Rusiyada – «rus di-li». Və bu termin, anlayış dövlətin bütün millətlərinə şamil edilir.

«İngiltərə dili», «Rusiya dili» yoxdur. Azərbaycanda – «Azərbaycan dili» var.

Əyani bir hal isə İsveçrəyə aiddir. Orada üç millətin nümayəndələri yaşayır: fransızlar, almanlar, italyanlar və üç dil işləyir, həmin üç millətin dilləri. Bu ona görə belədir ki, üç millətin üçü də böyük miqdardadır, hansımsa üstünlüyü yoxdur. Bir-birinə sayca yaxın olan bu millətlərin adları da saxlanılır: fransızlar, almanlar, italyanlar; hər biri də əsasən öz dilində danışır. «İsveçrəli» adında millət və ya dil yoxdur.

Bəs biz kimik?

Biz türkün. Amma Kiçik Asiyada yaşayan osmanlı tür-kündən uzaqlaşdırılmışıq. Qeyd etdim ki, keçən əsrin 20-ci illərində Türkiyədə yaşayan Akop Martayan adlı bir erməni, türkoləq sadədil türklərin gözünə elə girib ki, ona «Dilaçar» ləqəbi veriblər və qoyunu qurda – türk dilini erməniyə tapşı-rıblar ki, onu «düzəltsin», «təmizləsin». O da, eləməyib tənbe-lik, «düzəldib» – kürz (kuvalda) ilə və təmizləyib, murdar əllə-riylə.

Avtomatik qəssabxanada yüz qoyun bir xain keçinin dalın-ca ölümə gedən kimi, türklər də həvəslə gediblər Akopun da-lınca. O da bunları aparıb, dillərini verib dil baltasının ağzına, «açıb», özü isə yolda aradan çıxıb. Bilək ki, Akop «erkək», yəni «kişi» olub. Amma qoyun yox, keçisi, özü də, necə ki görürük, xain keçisi!

Burada türkün müasir qoyunlarının müasir (dişi) canavar-lara tapşırılması barədə «modern» türklüyümüz barədəki mə-lumatı oxuyaq.

«Türkiyənin dövlət naziri. Türkiyənin avropa Birliyinə üzvlüyü ilə bağlı danışıqlar aparın nümayəndə heyətinin rəh-bəri Egemen Bağış deyib: «Türkiyəyə 70 min erməni gəlib. Onların qanunsuz işləməsinə göz yumuruq. Bu ermənilərin böyük əksəriyyəti də dayə işləyir. Biz ən böyük sərvətimizi [«həyatımızı» deyilməlidir!] – uşaqlarımızı erməni əsilli dayələ-rə etibar edirik...»

Bu dərrakəli kişi başa düşüb. Bəs millət?

XX yüzilliyin əvvəlində türk dilinin taleyini erməni türko-loqu Akop Martayana – «Dilaçara» – qoyun sürüsünü yalqu-zaq «erkək» canavara, tapşırın türk başbilənlərinin nəvələri, indi, XXI əsrin əvvəlində öz varislərinin taleyini erməni dişi canavarlara tapşırırlar... 100 illik murdar erməni «hərəkəti» türkü hələ də oyatmayıb.

İndi nə olacaq? Türkün erməni tərbiyəli gələcəyi necə ola-caq? – bu dəhşəti türk anlamır.

Bəs təcrübə? Elə o Dilaçarın «açdığı» dil? Nədir, necədir? Bunu türk erkəyi bir vaxt başa düşərmə? Dilaçarı «açmaq», ba-xmaq.

Dilaçarın açıqladığı, Akop türkcəsində desək –sıçakladığı dildə...

Əvvəla, anlamaq lazımdır ki, Dilaçar bütün dil nəzəriyyəsi-nin taleyinə sıçaklayıb, əlbəttə türk dilinin təmsalında.

Kişiliyin ləğvi. Böyük türk millətinin bütün bir yüzillik ər-zində Avropa xaltalı cılız erməniyə qapazaltı olmasının mən-bəyi (erməni türkcəsində – «qaynağı») budur – TÜRKLÜK.

Erməninin qəddar məkri bu qaynaqdan su içir.

Mənim isə od tutub yanan ürəyimin türk dərđini açıq deməyimdən TÜRK qardaşlarım Akopun təhqiramız ERKƏK adı verdiyi türk KİŞİLƏRİ, inciyəcəklər.

Kişilik əvəz olunub «erkəklik»lə...

Dünyaları silkələyən türk kişiliyini erməni Dilaçar «açıb», qoyub dünyanın qabağına – ERKƏK, yəni qoç – erkək QOYUN şəklində.

Hərb meydanının kişisi bu xəcaləti, «alim» erməni tərəfindən Avropa önündə qoyuna çevrildiyini hiss eləməyib. Türk ki, türk...

Akopun bizə, azertürlərə əli çatmayıb və bizi də «erkəkləşdirə» bilməyib, türkü isə «işləyib», «erkəkləşdirib» eləyib qoyun. Türkə vurulan bu qara ləkə indi bizə də imkan vermir ki, öz milli adımızı deyək – türk.

Digər türk qardaşlarımız – özbək, qazax, qırğız kimi, biz də deyə bilərik – azər. Fəqət biz osmantürkə çox yaxın, türkün – kökümüzə, hər şeyimizə görə. Ona görə də dilimizin indiki Türkiyə türkcəsindən fərqi və həm də türk olduğumuzu ifadə edən öz adımızı qəbul etməliyik – AZƏRTÜRK.

Bu, bizim, türk millətinin azər qolunun həqiqi, məntiqi və elmi adı olaraq qəbul edilməlidir, özümüz və hamı digər millətlər tərəfindən.

«Azərbaycanlı» – xalqın, millətin adı ola bilməz – bu elmi, məntiqi, milli, tarixi cəhətlərdən səhvdir, hətta səhvədən də pis – məkrdir.

Biz AZƏRTÜRKÜK. Hər azertürk özünü, öz xalqını, milli mənsubiyyətini və milli dilini belə adlandırmalıdır: AZƏRTÜRK, AZƏRTÜRK DİLİ. Bu ixtiyarı bizim əlimizdən alan ÖZGƏLƏRİN rəyi, ən azı, əsassızdır.

Türk dilində islahat. Bu misli görünməmiş əməlin ilk təşəbbüskarı kim ola bilərdi? Ölkənin dövlət xadimləri? – Yox. Belə, ikinci, bəlkə də beşinci dərəcəli problem barədə dövlət adamlarının fikirləşməsi və bu qəliz işə girişməsi, özü də o ağır dövrdə – ağıla batmır.

Bu qeyri-adi və qeyri-vacib işdə marağı olan yalnız hansısa bir alim ola bilərdi, dilşünas, məşhur bir türkoloq. Belə şəxs, obyektiv surətdə və nəticədən göründüyü üzrə, türk olmayıb. Məlumdur ki, o vaxt Türkiyədə məşhur bir türkoloq yalnız alim Akop Martayan adlı erməni olub. Türk dilini əla öyrənib, ona xidmətlər eləyib, rəhbərliyin inamını və özünün *Dilaçar* ləqəbini qazanıb. Elə məhz o da «*islahat*» problemini qoyub, bu işə elmi və təşkilati rəhbərliyi də əlinə keçirib.

Burada yadıma «ləzgi imamı» (adını unutmuşam) düşür, o da erməni idi, ləzgi ermənisi. Keçən əsrin 90-cı illərində Dağıstanda peyda olmuş, Azərbaycanın şimal rayonlarını tutmaq, Ləzgiistan dövləti yaratmaq istəyən ləzgi separatçılarına islami rəhbərlik eləmək ixtiyarını ələ keçirmişdi.

Təsəvvür edin: qəliz ləzgi dilini «rəhbər» səviyyəsində, İslamı – «imam» səviyyəsində (!), ərəb dilini «peyğəmbər» səviyyəsində öyrənmək!

Erməninin bacarığına yalnız təəccüb eləmək mümkündür...

«Bizim» türk ermənimiz, Martayan da türk dilini öyrənib, alim səviyyəsində bilib və sadələvh türklərə başa salıb ki, türkcəni «düşmən» ərəb və fars dillərindən təmizləmək lazımdır. Və söz verib ki, dili təmizləyəcək, «açacaq» – Dilaçar!

Demək lazımdır, mütəxəssis dilşünas, alim-filoloq bilməlidir ki, dilin, özü də minillərdən gələn təkmil türk dilinin islahatı, emallı mebelin balta ilə yonulub «hamarlanması» kimi bir şeydir. Onun xeyiri yox, ziyanı isə çox böyük ola bilər.

Dildə köklü islahat aparmaq, ümumiyyətlə, olmaz!

Dilaçarın məqsədi yaxşılaşdırmaq yox, korlamaq, hətta məhv etmək olub.

Türk millətinin ümumiyyətlə məhv edilməsi barədə, hələ orta əsrlərdən başlanmış (səkkiz Xaç Yürüşünü yada salın!) Avropa arzusunun və XVIII əsrdə I Pyotrun icraata başladığı Rusiya planı istiqamətində aparılan əməliyyatın iri bir hissəsini reallaşdırmaq.

Bu ümumi məqsədin – «islahatın» nəticəsinə əsasən məntiqi surətdə aydın görünən cəhətləri var:

1. Ən qədim – sumer (şumer) *türk dilinin* qonşu, ərəb, fars, müəyyən qədər də rusiya xalqlarının idarəçilik, diplomatik və hərbi dil keyfiyyətində istifadə etdikləri ən böyük üstünlüyünü – birmənəlliyini korlamaq, məhv etmək.

Bu məqsəd əsasən əldə olunub – indiki Türkiyə türkcəsi nəinki birmənəlliyini itirmiş, həm də Qərb səviyyəli elmi və Şərq səviyyəli bədii-poetik əsərlərin yazılması və şərh üçün lazım olan zənginliyə və gözəlliyə də malik deyil. **Ən qanuni dil çevrilib, olub ən qanunsuz dil...**

2. Üç böyük Şərq xalqı – türklər, ərəblər, farslar arasında süni surətdə yaradılan, Qərb tərəfindən həmişə qızıqdırılan düşmənçiliyi saxlamaq və artırmaq.

Bu məqsədə də müəyyən dərəcədə nail olunub. Ərəb, fars sözlərindən «təmizlənmiş» «türk dili» o dillərdən tamam aralanıb. Fəqət, xoşbəxtlikdən son zamanlar, xüsusən Türkiyə rəhbərliyinin mənim ürəyimdən xəbər verən müdrik siyasəti sayəsində, üç böyük Şərq xalqı arasında münasibətlər yaxşılaşmağa doğru gedir. İslamın və dünyanın xilas üçün bu, ən vacib amildir.

3. Türkiyəni Şərqdən uzaqlaşdırmaq, Qərbə istiqamətləndirmək – Şərqdən qoparmaq (Qərbə isə yapışdırılmamaq!), dil (xüsusən fransız dili) faktorunun köməyi ilə türklərdə Şərq (tolerantlıq) mədəniyyəti yerinə Qərb (eqoistik) sivilizasiyasını bərqərar etdirmək.

Bunun üçün xeyli fransız sözünü türk lüğət fonduna daxil edərək, ərəb, fars və hətta xeyli türk sözlərini kənarlaşdırmışlar. Məsələn, mədəniyyəti eləyiblər «kültür», siyasəti – «politik», iqtisadiyyatı – «ekonomik»; türk sözləri – yol olub – «trafik», ev – «apartman», zəlzələ – «beprem» və s. Bu əməliyyat bəzən hətta qərribə bir şəkil alır: a la-france «türkləşdirilib», olub «alafranqa»; royal «türkləşdirilib» – «kuyruklu piano»...

Bu əməl həm də türkü mədəniyyətdən uzaq, kobut «köçəri» sifətində Avropaya göstərmək məqsədi daşıyır.

Başqa məqsədlər də var.

Ümumilikdə Martayanın türk dilinə vurduğu zərbə, letal olmasa da, ağır, ifliclik vəziyyəti yaradıb. Fonetikada pəltəklik, sintaksisdə qanunsuzluq, qrammatikada çaşbaşlıq alınıb. Ümumilikdə türk dili balta ilə yonulub, çəkilə döyülüb, «düzəldilib» və olub «yaxşı» bir protez.

XX əsrin 20-ci illərində sadələvh türklərin gözəl dilində alim-iblis erməninin icra etdiyi bu lazımsız və qanunsuz «islahat»ın «elmi» nəticəsi nə oldu?

Təşəbbüs sahibi düşmənlər üçün: türkün ən güclü silahının – təkmil, gözəl, iti dilinin təkmilliyini xaosa, gözəlliyini eybəcərliyə, itiliyini kütlüyə çevirmək niyyətini reallaşdırdı. Bir erməni o boyda türk xalqını, o qədər ağır fəlakətə düşür etmiş oldu.

Türk millətini:

1) dünya poeziyasının zirvəsi olan Şərq bədii yaradıcılığına yeni töhfələr vermək imkanından məhrum etdi. Erməni-türk dilində Füzulilər, Güntəkinlər, Cavidlər... olmayacaq;

2) türk dilinin böyük və zəngin lüğət fondunu saqqalayıb doğradı, «təmizlədi», ixtisar edib kiçik, Afrika və ya Dağıstan xalqlarının dili həcmindəki bir «sözlük» dəftərçəsi həcminə qədər azaltdı;

3) türkün dilinin az qala riyazi qanunauyğunluğunu darmadağın eləyib, onu xaosa çevirdi, bununla da türk dilində savadlı olmaq imkanı yox dərəcəsinə qədər azaldı. Həyasız Dilaçar bu faktoru hətta termin kimi türkə qəbul etdirib: «savadlı» sözü indiki türk dilində yoxdur, yəqin ki, faktı da yoxdur, savadlı əvəzinə qəbul olunub – «okuryazar». Yəni oxumağı, yazmağı bilirsənsə, özünü «savadlı» hesab eləyə bilərsən; ikinci sinif şagirdi – «savadlı»dır. Bu, o deməkdir ki, türk üçün savad ikinci sinifdən yuxarı lazım deyil. Savadsıza isə deyir ümmi(?). Bəs «çox savadlı», «azsavadlı»? Bəs «kəmsavad»? Belə terminlər Dilaçarın türk sözlüyündə yoxdur. Heç lüğət sözü də yoxdur, elmi termin «lüğət» əvəzinə «sözlük» deyir. Sözlük lüğət deyil, dildə hər ikisi olmalıdır, hərəsinin öz mənası, öz yeri var;

4) dildə qayda-qanunun yox edilməsi, onun əcnəbilər tərəfindən öyrənilməsini də çətinləşdirdi;

5) osman türklərini digər türk xalqlarından, ilk növbədə ən yaxın azərtürklərdən uzaqlaşdırdı. «İslahat»a qədər, demək olar ki, eyni olan azərtürk və osmantürk dilləri indi, başa düşməyən alimlərimizin dediyi kimi «eyni dil» deyil. Türkiyə TV-ni mən dinləyir, çox təəssüf ki, başa düşmürəm, titrdə verilən yazıları belə, çox zaman əməlli anlamaq olmur;

6) Şərq, qardaş ərəb və fars dillərindən alınmış sözlərə erməni Akopun qoyduğu «yasak» hikkəsi ilə rədd edilməsi türk dilini dəhşətli surətdə kasıblaşdırır, imkansızlaşdırır, kobudlaşdırır; bu əməl həm də Şərq xalqlarının arasında Avropa siyasətçilərinin və öz nadürüst hakimlərinin bəd əməli ilə yaradılmış nifaqı möhkəmləndirir, qanuniləşdirir nifrət və düşmənçilik hissələrini saxlamağa və artırmağa xidmət eləyir.

Deyilənlərlə erməni problemi qurtarmır, hətta yalnız dil sahəsində belə. Dilaçarın – türkün erməni Dilbağlayanınınm türkə açdığı bəd əməllərin hamısını düşünüb anlamaq lazımdır. Və onları zərərsizləşdirmək – türk millətimizin ən vacib işi, həyat amili budur.

İndi isə fikirləşək. Türk dilinin üzərində aparılan islahat türk dilinə ümumiyyətlə nə verib, islahatın konkret linqvistik nəticəsi nədən ibarət olub?

Rəsmi, Dilaçarın qoyduğu məqsəd türk dilini ərəb və fars sözlərindən təmizləmək olub.

Bu əməl qətiyyətlə lazım deyildi, hətta, əksinə, çox ziyanlı idi. Türk dilini zənginləşdirən, gözəlləşdirən qardaş müsəlman xalqlarının doğma qədər xoş kəlmələrini nə üçün atmalı olmuşduq, hansı səbəbə görə?

Atılan ərəb, fars (və türk!) sözlərinin yerinə erməninin yaratdığı eybəcər, gülünc, süni uydurulmuş protez «türk» sözləri nə verir? Dili zənginləşdirən və gözəlləşdirən minlərlə sözün itirilməsi, qrammatika qanun-qaydalarının pozulması, dilin fundamental əsaslarının, demək olar ki, tamamilə dağıdılıb kənara atılması, omonimlərin dəhşətli surətdə çoxaldılması –

dilin bu ən xoşagəlməz nöqsanının artırılması nə üçün, nəyin xatirinə baş verdi?

Buyurun:

«türkcə»	azərtürkcə
uğramak	uğramaq
uğraşmak	məşğul olmaq
uğraş (?!), yoxsa...	məşğuliyyət

«uğramak» – uğramaq olduğu halda, həmin kökdən olan uğraşmaq olur məşğul olmaq; uğraş– məşğuliyyət (?). Belə dil qanunu yoxdur.

Ərəb sözü ətalət (fizika termini, inersiya) xoşuna gəlməyib, onu əvəz edib – *eğlemsizlik* sözü ilə.

Həmin o xoşuna gəlməyən ətalət sözünü isə yenə qaytarıb lüğətə:

təbəllik (azərtürkcə) - *atalat* (erməni-türkcə)

Niyə Əli papağını Vəli başına – Vəli papabını Əli başına qoyur?

Tütək sözünə deyir *kaval*, qavaq sözünə – *def*.

Burada da «papaqdəyişmə». Məqsəd nədir?

Adama, o cümlədən kişiyə, qadına, uşağa – hamıya deyir *kişi*. Axı hamı kişi deyil, hətta hər «erkək» də kişi deyil. Türkün kişisini, sadəcə, ləğv eləyib: qadın, kişi, uşaq, böyük hamısı olub «kişi»! Belə dil olar?

Türk bütün bunları, minlərlə belə ədəbsizlikləri, savadsızlıqları, erkəkləşmələri, ətalətləşmələri başa düşməyib.

Türk ki türk!

Dil palçıq deyil yapasan, taxta deyil yonasan, dəmir də deyil ki, döyəsən. Dil, özü də dünyanın ən qədim dili, hər şeyi gözəlləyir – özü də sumer-türk ümumbəşəri dil – heç nə, heç kim bu dili gözəlləşdirə bilməz. O, cəmiyyət tərəfindən minilliklər ərzində yaranıb, tək-tək adamlar bu dili «düzəldə» bilməz, o ola erməni ola.

Dilin əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindən biri də kəlmələrin fonetikasındır. Bir çox qeyri-təkmil dillərdə bəzi səslər qırtlaqda

yarandır, bəzi dillərdə, o cümlədən, erməni, yunan və bəzi digər dillərdə «f» səsi yoxdur, fındıq yerinə deyirlər «pındıq», Firdun əvəzinə – *Pirdun*...

Dilin qədimliyinə dəlalət eləyən təkmilliyi isə, kəlmələrin fonetikasının, səslənməsinin onların semantikasını, daşdığı mənası ilə uyğunluğu, «səsləşməsidir».

Dil o yeganə insani amildir ki, canlıdır, insan orqanizmi kimi toxunulmazdır.

Böyük, ləyaqətli, qəhrəman türk xalqı üçün erməninin bu əməli türk millətinin böyük səhvi, itkisi, heç yerdə, heç bir xalqın könüllü surətdə, hətta həvəslə (!) düçar olmadığı rüsvayçılığıdır.

Erməni Akopun bu boyda türk millətini belə qəddarlıqla aldatması, onun hiyləgərliyindən çox bizim özümüzün sadə-dilliyimizin, türklüyümüzün nəticəsidir...

Digər əyani misallar:

Azərbaycan dilindəki «böyük» sözünün osmantürk ifadəsi «büyük»-dür. Ü səsi dodaqların büzülməsi ilə ifadə olunur və büzülmə, daralma, kiçilmə təsəvvürü yaradır. Ü səsi genişiyi ifadə edə bilmir, ö səsi lazımdır – «böyük». Ü səsi «bükük», «büyük» sözlərində yerindədir, böyükdə yox.

Akopun türk beyinlərinə yeritdiyi əsas «ideya», dediyim kimi, türk dilini ərəb, fars sözlərindən «təmizləmək» olub. Bunun isə yalnız əsassız və faydasız deyil, həm də dilə vurulan ağır zərbə olduğu türkün ağına gəlməyib. Peyğəmbərimizin, müqəddəs Quranımızın ərəb dilini, qonşu müsəlman farsın ən gözəl sözlərini (şahların əməlinə görə millət və dil günahkar hesab edilə bilməz!) kənarlaşdırmaq nə verir? Bəlkə bu millətlər kirə istəyirmişlər?

Ərəblər, farslar özləri, bütün digər millətlər həmçinin, başqa, dost, hətta düşmən millətlərdən sözlər, qrammatik qaydalar və s. götürür, bundan faydalanırlar. Məsələn, erməni dilşünası E.V.Sevortyan yazır ki, minlərlə türk sözü və erməni dili qrammatikasının əsası türk dilindən götürülüb; farsların türk dilindən götürdüyü yüzlərlə sözün, onların fars dilində

istifadəsinin tədqiqatı barədə Dürdanə xanım Rəhimli «Müasir fars dilində azərbaycan sözləri» adında 150 səhifəlik kitab nəşr etdirmişdir.

Rus dilinin lüğət tərkibinin 80 faizə qədəri başqa dillərdən, o cümlədən türk dilindən alınmadır; idman istilahları – ingiliscədən, musiqi – italyancadan, salon-məclis – fransızcadan, texnika-sənaye – almancadan, dəniz – hollandıcadan, məişət terminləri – türkcədən və s. götürülüb. Banya, uksus, şuba, sneq, sup, hətta mama, papa – rus sözləri deyil. Türk dilindən elə yalnız məşhur rus soyadlarının kökünü təşkil edən 300 sözün şərhinə N.A.Baskakovun 280 səhifəlik kitabı həsr olunub. Buna baxmayaraq hamı rus dilini «böyük dil» adlandırır.

Bu yerdə mən tarixin çox böyük, ümumbəşəri, həm də olduqca müdrik bir Şərqi mədəniyyət hadisəsinin barəsində yazmaq istəyirəm. Bu barədə, ola bilsin ki, məndən əvvəl də yazan olub. Hər halda onu mən özüm üçün kəşf edəndə təəccüblü fərəhim məni ürəkdən sevindirdi.

Üç böyük Şərqi dili...

Dünya mədəniyyətinin qədim Misir, Hind, Çin, Roma, Yunandan yox, məhz *orta əsrlərdən başlanmış müasir mədəniyyətin yaradıcıları və sahibləri olan üç böyük millət – ərəb, türk, farslar qərribə bir tərzdə (düşünürəm ki, heç bir rəsmi qətnamə qəbul etmədən) yaradıcı ədəbiyyatı bu üç dil arasında bölüşdürmüşlər: elmi ədəbiyyat ərəb dilində, poeziya (mədəniyyət) – fars dilində, hərbi-siyasi sahə – türk dilində yazılıb.*

Adi, normal milli münasibətlər şəraitində belə bir böyük razılığın əldə edilməsi çox mürəkkəb məsələdir. Halbuki, əsrlər boyu bu üç qonşu millətin dövlətləri arasında qanlı müharibələr gedib, daimi milli ziddiyyətlər sönməyib.

Belə bir ziddiyyətli şəraitdə dillərin bölgü təyinatı işləyib yaradıb, xeyir gətirib – hamıya və heç kim buna mane olmaq istəməyib, hamı razılıqla və həvəslə üç dili öyrənib, Ümumşərqi – Ümumislam mədəniyyətinin inkişafına öz bacarıqlı xidmətini eləyib. Qurandan gələn bu elm-mədəniyyət Şərfin və daha sonra Qərbin müasir mədəniyyətini və həyatını yaradıb.

Allah önündə hər kəs təkbətək, vasitəsiz cavab verdiyi kimi, elm və mədəniyyət önündə də hər millət özü cavabdeh olub dilbir, dinbir, dərdbir.

Ərəb – elm dili. Bu dilin böyük türk (indi – özbəktürk) Əbu Reyhan əl-Biruninin, fars (indi – tacikfars) Əbu Əli İbn-Siannın, türk (indi – azərtürk) Nəsirəddin Tusinin dünyəvi riyazi elmlərin əsasını qoymağında həlledici xidməti oldu – onların ərəb dilindəki kitabları Avropanı da 400 il ərzində savadlandırdı ayağa qaldırdı.

Fars – poeziya dili. Mənim əziz dostum mərhum Yunis Qəmbərli ulu Nizaminin əsərlərini originalda, misilsiz fars dilində oxumaq zövqü naminə bu dili öyrənirdi. Avropanın ən böyük alim-şairi İohan Volfqanq Qoethe (bu adı almancadan götürməyi indiyə qədər bacarmayan, ruscadan tərcümə eləyərək eybəcər şəkllə salan piyada yazıçılarımızın yerinə mən həmişə utanmışam. İndi də eləyiblər yeni təhrif Höte (!)... Həmin o böyük şəxsiyyət Qoethe) Şərq (fars dili) poeziyasını misilsiz hesab edir. Şərq poeziyasının zirvəsi isə fars dilində yazmış dörd korifey-şairin adını daşıyır: Əbülqasim Firdovsi, Nizami Gəncəvi, Müşrifəddin Səədi, Hafiz Şirazi.

Türk – hərbi-siyasət dili. Yuxarıda dediyim kimi, Sakit okeandan Atlantik okeana, Şimal Buzlu okeanından Hind okeanına qədər dünyanın üç qitəsinin minilliklər ərzində sahibi olan, 110 türk dövlətçiliyinin, o cümlədən 15 imperiyanın yaratıcıları, hakim dilin daşıyıcıları türklər olublar.

Üç millət tərəfindən dünya mədəniyyətinin əsasının qoyulmasında bu düşüncəli, birgə və məhsuldar dil birliyi göründüyü qədər sadə və asan məsələ deyil: düşünün! Bunun üçün, qəbul edilən bu dil – iş birliyi üçün hər üç millət hər üç dili bilməli idi və bilirdi! O qədər kamil ki, məsələn, azərtürk, gəncəli Nizami farsın ən incə Şiraz ləhcəsinin nəinki gözəl bilicisi, həm də böyük yaratıcısı olsun – XII əsrin ikinci yarısında.

Dünya elminin korifeyi, böyük azərtürk alimi Nəsirəddinin isə elmi əsərləri ərəb dilində, qəbri dünyanın o zamankı elm mərkəzi olan Bağdaddadır (1274), adı isə Ay coğrafiyasında,

«Nəsirəddin krateri»ndə, gələcək kosmik insanları qarşılayacaqdır.

Böyük türk imperatoru, özü barədə: «Biz türk oğlu türkün» deyən Əmir Teymura Parisdə fransızların ucaldığı abidənin postamentində minnətdar Avropa adından yazılıb: «Avropanın xilaskarına». Bu üç dil uzaqlaşmamalı, yaxınlaşmalıdır, hər üçünün (və dünyanın!) marağı və xeyiri naminə.

Dilimizə təbii surətdə daxil olmuş, doğmalaşmış, mənalı, nəfis fars və ərəb sözlərini nəyə görə kənarlaşdırmalıyıq? Və onların əvəzinə erməninin uydurduğu, çox halda gülməli (və ağlamalı...) əldəqayıma «sözlər»i dilimizə daxil etmək bizə nə verir? «Çap» sözünü «basım»la, «məcburiyyət»i – «zorunda qalmaq»la, «azadlıq» «özgürlüklə», «müqəddəsi» – «kutsab»la «müzakirəni» – «dartışmaq»la əvəz edib. Axı «basım», «zor», «dartışma» sözlərinin öz mənalı var. «Zorunda» kim qalar, erməni Zor Balayandan başqa? «Müzakirəyə» «dartışma» deyirlərsə, bəs «dartışma»ya nə deyirlər? «Müzakirə»? Siyasət olub «politika», mədəniyyət – «kültür» və s. Ərəb, fars sözləri olmaz, fransız, alman sözləri – olar – niyə?

Bütün bu və minlərlə bu növ uydurmalar dili çirkləndirməkdən, eybəcərləşdirməkdən başqa heç nəyə «xidmət» eləmir.

Bir baxın, eşidin, bir də deyirəm, sumer-türkün dilinin misilsiz gözəlliyini erməni necə murdarlayıb: tənqid – «eleştir-mə», tayı (bərabəri) olmayan – eşiyok, həll etmə – «çözmə», bərabər – «eşit», təfsilat – «ayrıntı», xudahafiz – «allahaismarladık»...

Turşu olub «asit», hüquq sözünü atıb, deyir – «haqq». Axı haqqın özünün öz mənası var. Deməli dili «hüquq» sözündən məhrum edib. İnsan haqları yox, insan hüquqları deyilməlidir. «Nazir» sözünü eləyib «bakan». «Bakan» isə biz mala, qoyuna baxana deyirik. «Nazir» istilahdır, termindir və bu əlavə söz vacibdir

«Əvvəlcə» sözünü eləyib «öncə». «Əvvəlcə» sözündən əvvəlki, əvvəla, əvvəllər, əvvəl, əvvəlinci, əvvəldə... sözləri alınır, «öncə»dən – alınmır. Ərəb sözü «məktəb»i eləyib «okul». Hə-

min ərəbin həmin kökdən gələn «kitab», «məktub» sözlərini isə saxlayıb. Bu hansı məntiqdir? Görünür, erməni «məntiqi».

Müalicə əvəz edilib «kür» sözü ilə. O da düzgün götürülməyib, belə ki, müalicə almanca «kür» yox, «Kur»dur. Kür isə «seçki» deməkdir. Bəs bizim Kür çayımız necə olacaq? Dünyanın qəbul etdiyi Kür sözüümüzün mənası indi nə olsun? Müalicə? Qolbudağı kəsilmiz türk dilinə indi doğrudan da «müalicə» lazımdır.

Atatürk sözü türk dilindən çıxarıldı! Ermənin «yaratdığı» erməni «türkcəsi»ndə ata sözü yoxdur. Ataya deyir «*bab*». Niyə? Bəs babaya nə deyir? Ata. Məqsəd nədir?

Royala deyir: «kuyruklu piano». Görəsən erməninin türk dilinə yapışdırdığı quyuq uzun olub, yoxsa Andranikin kəsilməmiş qulağı?

Azərbaycan TV-də təkabürlü bir xanım – onu «elmlər doktoru, professor» kimi təqdim elədilər – ciddi əda ilə dedi: «mən içimdən gələnləri qələmə alıram». Amma demədi – harada, tualetdə? Və necə – aftafadan istifadə eləyir, ya yox?

Bir başqa «professor» isə dedi: «mən içimdə nə vardısı, hamısını boşaltmışam». Dəhşət...

«İç» ayrı şeydir, «daxil» ayrı – biri maddi (qoxulu) digəri mənəvi (ətirli) anlayışdır. «Daxili» sözünün yerinə «iç» deyir, gözəl və alicənab «daxili» fars sözünü erməni türk dilindən qopardıb tullayıb. Hara? Onu da bizim xanım demədi.

Beləcə, dili veriblər erməninin qıllı əlinə, ora-burasını kəsib atıb, əvəzinə santexnik səviyyəsində yeni, bir protez «dil» düzəldib, qoyub türkün ağzına.

Bu əcəyib əməli düşünürəm, ürəyim ağrıyır...

Bəs türk ziyalıları, alimləri, mütəxəssisləri nə düşünüblər? Təbii surətdə türk dilinə gəlmiş ərəb, fars və hətta türkün öz sözləri türk ziyalılarının xoşuna gəlməyib, onlar bundan «xəcalət» çəkiblər. Qulaqlı erməninin «yaratdığı» quyuqlu dildən isə xəcalət çəkmirlər. Çəkəcəklər! Sabah ermənilər dünyaya yayacaqlar ki, «barbar türkün heç dili də yox idi, «türk» dilini biz yaratmışıq!»

Heyif o dilə... Osmanlı türkünün sumerdən gələn 100 ərəflik, gözəl və səlis, zəngin və dolğun lisanına – Mahmud Qaşğarının, Yunis İmrənin, Məhəmməd Füzulinin, Ziya Göyaltının, Rəşad Nurinin, Hüseyn Cavidin, böyük Atatürkün o cazibədar və hökmdar dilinə...

Dünyanın ağıl, namus və vicdan korifeyi, türkün və dünyanın iftixarı Üzeyir bəy Hacıbəylinin türk millətinə vəsiyyət etdiyi dilimizin erməni Akop «Dilaçar»ın «açdığı» protez «türk» dili ilə əvəz edilməsi Türk elitasının ən böyük səhvi, türk millətinin ən böyük itkisidir.

XIX əsrdə azərtürk vətənpərvər mütəfəkkiri Mirzə Fətəli Axundzadənin təklif etdiyi latın əlifbasını Türkiyədə qəbul etmədilər – onu az qala dəyənəklə qarşıladılar. Sonralar anladılar, qəbul etdilər.

Mənim türk qardaşlarım! İndi, XXI əsrdə gələn qoca Saleh Bəyin dərdinə şərik olun, sözünü eşidin, arzusunu qəbul edin, qaydın öz türk dilimizə. Bu çətinlikdir, bilirəm, fəqət, müqəddəs dəvəyə vacibdir və hələ ki, mümkündür. İndi eləməsəniz sonra daha çətin olacaq. Gələcək türk nəsillərinə xəcalət mənbəyi, türk dünyasının birləşməsində və inkişafında isə əbədi əngəl olacaq özgə, erməni «türk» dilinin qalmasına yol verməyin. Qoy türk millətimiz, bütün türk dünyası öz sumer-türk dili ilə dünya önündə fəxr eləsin! Bu, həm də qardaşınız, 50 milyonluq azərtürk xalqı ilə (və digər türk xalqları ilə) sizi tam birləşdirər. «Bir millət – iki dil» yaramır, «bir millət – bir dil» olmalıdır. Türk dünyasının birliyi və səadəti vahid dillə başlayacaqdır!

Böyük türk şairi Bəxtiyar Vahabzadə. O da türk dilindən narahat getdi:

*Dil açanda ilk dəfə, «ANA» söyləyirik biz,
«Ana dili» adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.*

*Bu dil – bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil – bir-birimizlə əhdi peymanımızdır.*

*Bu dil – tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil – əcdadımızın bizə miras verdiyi
Qiyətli xəzinədir... onu gözlərimiz tək
Qoruyub, nəsilərə biz də hədiyyə verək.*

Yeni bir «baskı» – «*Türkcə 160 söz*» sərlövhəli [Azadlıq, 20-24.03.11] – ona da cavab verilməlidir.

Müəllif Xalq Bahadır. Avazı yaxşı başlayır: «*Türk dili dünyanın ən ulu (düzdür), ən zəngin (düz deyil, dünyanın ən zəngin dili qədim ərəb) dilidir... Biz dilimizin söz saxlanıcına (lüğət fonduna) (?) gərəyincə (lazımınca – demək istəyir) yetik (?) Bu sözü lüğətdə [Bakı, 2006] tapa bilmədim) deyilik... Öz sözlərimizdən (Dilaçarın yaratdığı erməni-türk sözlərini nəzərdə tutur) çox, özgə (ərəb, fars dillərindən alınmış) sözlərə üstünlük verə-verə... qucaq açmaqla dilimizi (burada azərtürk dilini deyir) ulu, uca üstün, zəngin TÜRK DİLİ (erməni-türk dili nəzərdə tutulur) gərəyindən uzaqlaşdırmışıq*».

Bu, yaxşıdır, yoxsa pis?

Deyilənlərin çoxusu bir az aşağıda yazılacaq mətləblərin tərsinədir. Məsələn, «*ən əski çağlardan türk dili kultürünün (zəhləm gedir bu külbaş «kültür»dən!) başlıca daşıyıcısı olan Azərbaycanda*»... TÜRK DİLİ (bu günkü Türkiyəni deyir) gərəyindən uzaqlaşdırmışıq. Qıyası: əski türk, yəni indiki azərtürk dili TÜRK (erməni-türk) dilindən uzaqdır.

Bahadır bunu xoşlamır, «*ən əski çağlardan*» gələn əski türk, yəni hələ korlanmamış azərtürk dilini də ermənitürkləşdirmək, akoplaşdırmaq istəyir və bizə erməni Martayanın yaratdığı «*söz saxlanıcından*» «*zəngin TÜRK (ermənitürk) DİLİ gərəyini*» sırımağa çalışır. Bu məqsədlə də *Türkcə 160 söz saxlanıcının düzümünü, düzənini* xoş bir zorla bizə təlqin eləyir.

Savadlı, qeyrətli, türk qanlı şəxsiyyətlərimiz isə yox deyil, hərçənd onların səsi az eşidilir.

Gözəl mütəxəssis, Respublikamızın Kulinariya Mərkəzinin prezidenti Tahir Əmiraslanov – bu şəxs Azərbaycanın dünya üzrə üç kulinariya mərkəzindən biri olduğunu beynəlxalq aləmdə sübut etmiş, 17 Beynəlxalq qızıl medal qazanmışdır.

O, dil mütəxəssisi deyil, amma azərtürk dilinin təbii ilahi hədiyyə olduğunu görür, hiss edir, ona vurğunluğunu şərh edir [«*Türküstan*» qəzeti, 06.02.11; 20.02.11].

Xalq Bahadır Azərbaycanda erməni «dil qurumu» yarıdan digər alim-naşılardan ehmallıqla dediyi «bir şeyləri» açıq, belə başlayır: «*çoxlu dilimizə yatmayan*» [«çoxlu dilimiz» nə deməkdir?], *dilimizin quruluşu, səs-söz düzümü, düzəni ilə uyuşmayan gəlmə sözlər dilimizdə at oynatmadadır*» (bir cümlədə üç dilimiz – vay yarımçıq əlindən!) və başlayır, at da yox, eşş... oynatmağa.

Erməni «qardeş» Akop Martayanın nadürüst – düşmən əməlinə, hətta adından bixəbər olan bu sadədil adam bilmir ki, təriflədiyi şey türk dili deyil – erməni-türk dilidir.

Mən bu yazıda Akop Martayanın türk milləti üçün «yapdığı» dili «erməni-türk dili» adlandırırım – bu həqiqətdir, acı və rüsvayçı həqiqət...

Eşş...dən söz düşmüşkən: erməni-türk dilində «eşşək» sözü, demək olar ki, dəyişdirilməyib, saxlanılıb, «*eşək*» kimi; digər, adam bərdəki sözlər isə dəyişdirilib eşəkləşdirilib, məsələn: türk dilindəki ər – həyat yoldaşı sözünü Martayan eləyib «*erkek eş*» (?). Cinsli sözü olub – «*eşey*», bərabər – *eşit*, təkrarsız – *eşsiz*. Bu qədər müxtəlif sözlərin hamısı bir – həmin o «*eş*»dən! Bir kökdən bir mənşəli sözlər yarana bilər, belə müxtəlif sözlər yarana bilməz.

Türkiyə TV-də «Haberler»də eşidirik: «*yedi [nəyi yedi?] kişi yaşamını kaybetti, onlardan biri çocuq, ikisi kadın*». Qadın niyə kişi olur? Öldü əvəzinə üç söz – *yaşamını kayb etti*, sadəcə israfçılıq da deyil, *kayb* (yox) etmək və «ölmək» – eyni mənanı vermir... Hər şey ayri, qəlb, korş edilib.

Burada nə qədər səhv – hayvanlaşma, *eşəkləşmə* olduğunu başa düşmək çətin deyil, əlbəttə adamlar üçün, martayançılar üçün yox.

Keçək at, daha doğrusu, *eşək* oynadanları «*seyr etməyə*».

Erməni türkcəsi alimi Xalq [yəni Allah!] ulağın belində, oxucunu qatır qabağına, qovalayır, 160 erməni səddinin

üstündən hoppanmağa! Hələlik 160, yəqin ki, seçilmiş, ən «gözəl» erməni türkcəsi kəlmələrini ötkəm səxavətlə millətə təqdim eləyir.

Nədən başlasa yaxşıdır? Bütün İslam aləmində millətlər üçün ən əziz (diktatorlar üçün – ən bəd) o gözəl, ilahi-insani sözdən: AZADLIQ!

Dilaçar (yox – dilbağlayar!) Martayan, atəşaçar Qəzzafi, problemaçar Mübarək üslubunda, bizim Xalqımız da «azadlıq» sözünü xoşlamır, onu tullamağı («*tutuklamağı!*»), əvəzinə martayanların özü üçün yararlı, taxta protez «bir şeylər» – «*ÖZGÜR*» (?) sözünü qəbul etməyi əmr formasında təklif edir. Niyə? Məqsəd nədir? Dilaçara, yoxsa Qəzzafiyə dəstək?

«Davamlı» adlı bizim azərtürk kəlamımızı da akoplaşdırmaq istəyən azərbaycanlı martayanistlər, bilərəkdən, ya bilməyərəkdən, bu sözü də rədd edirlər. Davamlı əvəzinə, onun tərs mənasını daşıyan dözümlü sözünü təqdim edirlər. Yəqin, burada da məqsəd var, Mubarakə və ya kiməsə «davamlı» mübarizə yox, «dözümlü» xof faydalıdır.

«Münasibət». Bu, müsbət mənalı sözün əvəzinə deyir mənfi mənalı – «*ilişki*» (cibgirlərin terminidir – tutulanda deyirlər – «*ilişdim*»);

«MÜQƏDDƏS» sözünü də tullayır, ərəb sözü olduğuna görə! Bunlar anlamırlar ki, Müqəddəs sözünə qarşı yalnız iblis çıxmağa cürət edə bilər! Müqəddəs kəlamını və müqəddəslik əxlaqını Allah öz MÜQƏDDƏS kitabında, qurani-Kərimdə göndərib. Sən kimsən ki, ilahi MÜQƏDDƏS sözünü erməni Akopun «yaratdığı» «kutsal»la əvəzləyirsən? Kutsal nədir, nə zibildir?!

«Xalq Bahadır» – yekə adlı, balaca bir adam, Quran elminin dünyəvi təbirini ləğv etmək istəyir, erməni Akopun iblis «təlimi»nin hökmü ilə.

Möhürə deyir – «*damğa*». Heç dəxli var? Möhür qanuni sənədi təsdiqləyən dövlət işarəsidir, damğa isə heyvana vurulan «*özgürlük*» yarasıdır. Bunların fərqi əla bilən anti-türkoloq Martayan, qəsdən insanlar üçün ali siyasi rəmz

«möhür»ü heyvana, qeyri-insani yolla tətbiq edilən «damğa» ilə əvəz eləyir! Və qərībədir ki, damğaya da damğa deyir. Möhür sözü türk dilindən kənarlaşdırılır, qalib *damğa* – insan-heyvana və heyvan-insana vurulan *nəsnə*..

Müdafiə, Dilaçar-dilbağlayanın tələbi ilə bu olmalıdır – «*savunma*» (!?). Yəni silahı tök yerə, özün də soyun!

İnkişaf – «*gəlişmə*» (?); inkişaf – bizdən qabağa, gəlişmə – qabaqdan bizə istiqamətlənir; bəli – «hə» (Akop və Bahadır bilmirlər ki, bunlar sinonimlərdir və dilin zənginliyinin əsas şərti də elə sinonimlərin çoxluğundan, omonimlərin azlığından ibarətdir. Ərəb dilində dörd «bəli» var, hər birinin öz yeri.

«Həmin» – sözünü tullayır, əvəzinə barmaqdan istifadə etməyi təklif edir: «*nəyisə, kimisə göstərmə*». Belə kəlmə olar, belə dil olar? «Əgər» sözü də «*yararsız söz*»(?) adlandırılır, «əgər»siz dil olar? «Əgər» rus dilində – *если*, alman dilində isə – *wenn* və ya *falls* – iki qarşılığı var.

İxtiyar sözünü eləyiblər «*ərk*». İxtiyar – hüquq sözünün sinonimidir, «*ərk*» tamam başqa – hikkə mənasını daşıyır. Bu sözlərə eyni məna vermək, dili xaosa, milləti isə «*ökür-yazar*»a çevirməkdir.

İctimai – olub «*ellik*». Halbuki ictimai kəlməsi məcazi, «*cəmiyyətə aid*» mənasını daşıyır, «*ellik*» (iməciliyə, müharibəyə aid) – fiziki – «*birlikdə*» mənasındadır. Onlar eyni şey deyillər.

İntihar sözü, birmənalı termin tullanılır, əməliyyatın məzmunu verilir – «*özünü öldürmə*», bunun isə iki mənası var – hərfi və məcazi. Olmaz!..

Bu deyilənlər kimi digər sözlər də yanlış əvəzləndirilir, saxtalaşdırılır, mənacə başqalaşdırılır, hamısının da nəticəsi çaşbaşlıq yaratmaqdan ibarət olur – HAMISININ!

Mən əlavə, onların hamısını yox, bəzi, ən yanlış, yaramaz, hətta iyrenc əvəzləmələri gətirirəm:

Təqsir – «*suç*»; günah da – «*suç*»(?). Müxtəlif mənalı, samballı iki hüquq söz-terminini bir mənasız, təsirsiz heca ilə əvəz edir, niyə? Hamısı da dili kasıblaşdırmaq, mənasızlaşdırmaq,

alçaltmaq istiqamətində.

Nümayiş – «*göstəri*» qrammatika da «sökülür», xaoslaşdırılır..

Nişan – «*bəlirti*»(?).

Mütəmadi – *sürəkli*. Mütəmadi – daiminin, arasıkəsilməzin sinonimidir, sürəkli isə – uzun müddət, davam edənin. Bunların birini tullamaq, həmçinin dili kasıblaşdırmaqdır.

Müayinə – «*yoxlama*» deyil, «baxış» da deyil, olduqca vacib termdir, təbabətdə işlənir, onu niyə tullayaq? Baxış başqa mənə daşıyır, məsələn, orduya baxış. Müayinə və baxış heç sinonim də deyillər. Hərəsinin öz mənası, öz yeri var.

Tələb etmək (əmrə!) – həmçinin, (xoşla) «*istəmək*» deyil.

Müddət – «*sürə*». Kim kimi sürə? Erməni – eşşəyi, kələ – inəyi? Və qrammatika olub «*yararsız bir şeylər*»?

Mücadilə – «*savaş*» (müharibəyə də deyir – «*savaş*»).

Mübarək – «*kutlu*». Bu sözdən də heç xoşum gəlmir.

Məsələ – olub «*sorun*». Nəyi soruq? Məsələ hara, sormağ hara.

Cənaba, möhtərəmə, hörmətliyə – hamısına deyir – «sayın». Üç kəlməmiz də burdan tullandı. Həm də *sayın* sifət deyil, saymaq felinin tək, əmr formasıdır.

Şey – «*nəsnə*». Gülməlidir.

İştirak – «*qatılma*». Bu, lap dəhşət doğurur! İştirak ancaq insana aiddir, «qatılma» – heyvana, mala, cansız cismlərə. Bunun fərqi Dilaçar bilməyib? Bilib və qəsdən türk insanları heyvanlaşdırmaq məqsədi ilə belə «yaradıb».

Səbəb olub – «*nədən*». Düz deyil, yanlışdır, pisdir! Belə əvəzləmə olmaz! Səbəbin və «nədən»in mənalı, hətta qrammatik təyinatları başqa-başqadır. Bu «islahat» deyil, bu, dili alçaltma, azaltma, məhv etmədir. Düşünün:

«Bu ayrılıq nədən oldu?»

Ancaq səndən ayrı gəzən

Ürək deyil bədən oldu...»

Bəxtiyar Vahabzadənin, türk dünyasında sevgi ilə oxunan bu məhəbbət inciləri Akopun erməni türkcəsinə müyəssər ola

bilməyəcək... Bu iki söz mənaca başqa-başqadır. Məsələn, almanca, səbəb – Ursache, nədən – wovon deməkdir; rusca səbəb – причина, nədən – от чего deməkdir.

Müstəqillik – «*bağımsızlıq*». İmport mebelin balta ilə yonulub «təmizlənməsi»! Müstəqillik – heç kimə tabe olmamaq, bağımsızlıq isə – heç kimin qayğısına ümidi olmamaq deməkdir. Belə incəlikləri ayırmağı, təsəvvür və təsvir etməyi Akop türklərə lazım bilməyib.

Vəziyyət – «*durum*» – deyil. Vəziyyət yalnız durmuş hala aid deyil, «bir şeylər» çox halda yatmış vəziyyətdə olur.

Xudahafiz sözünü də erməni islahatçı, əlbəttə ki, xoşlamır, atır kənara, əvəzinə «sağ ol» və ya «allahaismarladıq» deməyi türkə qandırır. Xudahafiz sözünün mənası belədir: Allah hifz eləsin!

Bu, duadır, ilahi, xeyir duasıdır. Dua nədir? İnsanın Allahla rəbitəsinin imkanı, vasitəsi, istəyi.

İslamın əyilməz qüdrəti, məhz onun Vahid Allaha gətirdiyi imanında və Allahla mütəmadi təmasındadır, dualar və namazlar sayəsində. Buna görə də qanqsterizm, alkoholizm, azad pozğunluq yoxdur.

Qərb xristian aləminin ən müdrik şəxsiyyətləri İohan Vofqanq Qoethe (1749-1832), Napoleon Bonapart (1769-1821), Bernard Şou (1856-1950), Duayt Eyzenhauer (1890-1969) və b. İslamın üstünlüyünü dərk etmiş, müsəlmanın «Allahla mütəmadi rəbitəsi»ni qibtə ilə dəyərləndirmişlər.

Avropanın ən böyük mütəfəkkiri sanında qəbul edilən Qoethe (təəssüf ki, bu möhtərəm kişinin, Şərqi bilicisi və pərəstişkarının adını Azərbaycanda düzgün bilən bir «okuryazar» yoxdur) Mühəmməd ümmətinin, Allahın 99 adının deyilməsi ilə, təsbehin çevirilməsi ayinini Allahla rəbitənin ən səmimi icrası kimi, heyranlıqla qiymətləndirmişdir.

Mən də öz çətin 90 yaşımın ən məhsuldar son 20 ilinin hədəf keçməməsində əsas amil olaraq hər işimi Allahın adı ilə, *bismillahir-rəhmanir-rəhim*lə başlamağında görürəm. Və bu gözəl, həm də faydalı duanı oxumağı hamıya məsləhət bilirəm.

Xristian aləmi mənəviyyatının mühafizəkarı, öz dininin həqiqi ilahiyyətşünası, mərhum Roma Papası II İoan Pavelin adından Vatikan Dövlət katibi Monsenyor Pedro Lopez Kvintananın mənə göndərdiyi məktublarından birində yazılmışdır:

«Zati Müqəddəsləri Papa Allahdan Sizə və Sizin yaxınlarınıza xeyir-dua diləyir». Mənim yaxınlarım... kimlərdir? – Ümidim var, tapacağam – o dünyada.

Dilimizin «Açarı» Martayan isə... Xudahafiz sözünü, ən xoş arzu-duanı deməyi bizə, islami türk millətinə, qadağan (yasaq!) eləyir, Xalq Bahadırların icrası ilə.

Xoş xəbər də var, bəyəndiyim və rəğbətləndirdiyim bir məqalə: «Saf niyyət və qəliz reallıq» [Türküstan, 13-26 mart, 2011]. Müəllifi – Əlvan Kəbirli, məni sevindirdi. Dərrakəli və qeyrətli adamlarımız var, öz emosional marağı üçün yox, ümumi həqiqət üçün düşünənlər.

«Siyasət aləminin qərübəliyi»ndən başlayır. Görür ki, siyasət, Sabirin təbirincə, «hər şeyi təlim eləyir – tərsinə». Xarici düşmənlərin varlığı bəhanəsinin daxili düşmənlərə qarşı qalxan kimi istifadə edilməsi ilə. Bunu qocalar görüblər, kommunist KQB arqumenti belədir.

Əlvan bəy «zadə» famil sonluğunu lazım bilir. Haqlıdır.

Qeyd edim ki, mən famil əvəzinə «*soyadı*», nömrə əvəzinə «*say*»ı (sayın mənası başqadır), yanvar, fevral... əvəzinə «*oçaq*», «*şubat*»... deyimlərini qəbul etmirəm, bunun milli maraq üçün faydası yoxdur, əksinə, böyük ziyanı var, – düşünmək və anlamaq lazımdır.

Müəllifin «*Nədir bu reallıq*» abzası barədə.

«*Bu gün Azərbaycan Respublikası əhalisinin səksən beş faizindən çoxunu Azərbaycan türklərinin təşkil etməsi...*» Fəqət bu millətin və onun dilinin adı yoxdur! Olmalıdır! Bu ad: azərtürk milləti, azərtürk dilidir.

Yuxarıda qeyd etdim ki, bizim azərtürk dilimizi də «türkləşdirməyə» başlayıblar, türk (oxu: erməni-türk) «dil qurumu» yaratmaq istəyirlər. Yaradıblar! Burada da «*öncə*»,

«*zorunda qalma*», «*kültür*», «*dəmək*», «*basım*», *suc*, *sıcak* və digər sözləri işlədirlər. Bunu edənlər kimlərdir? Öz burnundan o yanı görməyən kəmsavadlar, «xərəbləşən» dünyanın alimi-biəməlləri!

Türk osmanlı qardaşlarımızın səhvini biz də təkrar etməyəək! Əksinə, biz, azərtürklər, qardaş Türkiyə xalqına anlatmalı, onlara kömək etməli, xahiş etməliyik ki, onlar bizim saxladığımız ümumtürk dilinə qayıtsınlar.

Hamı bilməlidir: azərtürk dilini «türkiyələşdirmək» Türkiyəyə hörmət, millətə mənfəət deyil, tərsinə, erməni Akopun xain əməlinə burada da yol açmaqdır. Dilimizi erməniləşdirməyin, çirkəndirməyin! Türk dilini məhv eləyib itirməyək, 100 əsrlik (!), bütün tarixin ən səlis və ən gözəl sumer-türk dilimizi saxlayaq və osmanlılara da qaytaraq.

Akopun əməli təkcə subyektiv insani səbəblərə görə faydasız deyil, həm də ziyanlıdır.

Dil məsələsi, xüsusən də ümumtürk ünsiyyət dili problemi barədə son zamanlar yazılar çıxır, millət görür, düşünür – bu sahədə baş verən, yumşaq desək, qeyri-obyektiv təzahürlər adamları narahat eləyir.

«*Hər türk sözünə görə jurnalisti 1 AZN cərimə edirəm*» [İmpuls, 25.02.11] sərlövhəli yazıya ürəkdən güldüm.

Qəzetin mətin redaktoru Mətanət xanım Əliyeva rast gəlidiyi bugünkü «türk» sözlərinin türkə oxşamadığını intuitiv olaraq hiss eləyir, demək istəyir ki, bu özgə «türk» sözləri ilə əsil türk dilimizi çirkəndirmək yaxşı əməl deyil.

«Türküstan» qəzeti [06.03.11] narazılıq anlamında xanıma sual verir...

Aydın Cabbaroğlu adında bir nəfər «bizim yazar» (yazıçı əvəzinə «yazar» – bu da «o türk sözü»dür). Mətanət xanımın dediyinə «*reaksiya vermək fikrinə düşüb*» [Türküstan, 13.03.11].

Aydın bəy «Anar kimi yazığımızı» xatırlayır, narazılıqla.

Anar türk (bugünkü erməni-türk) və Azərbaycan (azərtürk) dillərinin eyni şey olmadığını deyib, düz deyib,

amma onun da səhvi var: «Azərbaycan (ölkə) dili» yox, azərtürk (xalqın) dili deyilməlidir.

Cabbaroğlu H.Əliyevin «Azərbaycan dili» barədə çıxardığı qərarı da yada salır.

Bundan sonra Aydın bəy də «İmpuls»u (elə məni də!) narahat edən «türk sözləri»ni qatmağa başlayır: «öyrənci»(?), «özgürlük»(?), «mutlu»(?), «kökənlər»(?), «dönəm»(?), «ilgiləndirir»(?), «kullanmaq»(?), «öncə»(?)...

Yaxşı ki, Aydın bəy bu məqaləsini «İmpuls»da çap etdirməyib – 11 manatı kəsilərdi. «İmpuls»un redaktoru olsaydım elə mən də kəsərdim!

«Aydın» sözünün özü də «türk» dilində yanlış işlədilir – ziyalı sözü əvəzinə. Nə üçün? Axı aydının öz mənası var!

Əvvəla («ilk öncə» – yox!) bu bəy də, bir «yazar» rolunda qane etmir. Kəmsavad – qaranlıq «aydınlığımız», «yazarlarımız», «filosof» və «akademiklərimiz», hətta mədəniyyət nazirliyimizin rəhbərliyi kimi, bəyənmədiyi «rusdillilər»in sevimli ifadələrini, məsələn, «Baxmayaraq ki... yaşayırdı» deyir. «Yaşadığına... baxmayaraq» – deyilməlidir – öyrənin!

İkincisi və ən ümdəsi: Aydın bəy və onun səviyyəsində olan, «türk dili»ni yamsılamağa çalışan digər «aydınlılar» bir sadə şeyi bilmirlər ki, bu, türk dili deyil. Bu, türk yazıçısı Rəşad Nuri Güntəkinin, türk poeziyasının iftixarı Hüseyn cavidin, türkün atası (!) Atatürkün ana dili deyil! Bu sadədil türk milətini qəddarcasına aldatmış, Dilaçar adını ələ keçirmiş erməni saxtakarı Akop Martayanın «qurduğu» süni dil protezidir.

Bu arada belə bir yazı da çıxdı: «*İlk öncə ifadəsi doğrudurmu? Mütəxəssis cavabı*» [Türküstan, 6-12 mart, 2011].

«Milli məclisin mədəniyyət komitəsinin sədri Nizami Cəfərov bildirir ki... hətta bizdə mətbuatda da «*ilk öncə*» ifadəsini yerində dəqiq işlətmirlər: «Amma hər halda o ifadədən istifadə mümkündür»... Ehmal deyir. Amma deyir!

«Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun elmi katibi İlham Tahirov isə «*ilk öncə*»nin sabitləşmiş ifadə olduğunu və «hər şeydən əvvəl» mə-

nasını verdiyini bildirib... «*İlk*» və «*öncə*» ifadələri eyni mənanı verir... Yaxşı olardı ki «*öncə*» ifadəsi elə istifadə edilsin».

Bu da alim-dilşünaslarımız... Onlar da bilmir ki, «öncə», yaxud «*ilk öncə*» əvvəlcə, yaxud «hər şeydən əvvəl»in sinonimi deyil, onlar eyni şey deyil, eyni məna daşımır.

«**Öncə**» məkan anlayışıdır, «əvvəlcə» – zaman! Daha doğrusu, heç belə söz – «öncə»nin özü – yoxdur, bunu «yeni türk dilini» yaradan erməni uydurub. Azərtürk dilində «öncə» olmayıb, «öndə» olub, erməni «öncə»sini indi bizim kəmsavadlar, «türkə məhəbbət» hesab elədikləri erməniyə məhəbbət sayəsində dəb salıblar.

Dilimizi bilməyən dil akademiklərimiz, professorlarımız, o ola lap savadsız jurnalistlərimiz ola, dilin nəinki nəzəri əsaslarını, onun məişət səviyyəli istifadə qayda-qanunlarını belə bilmirlər.

Dediyim kimi, hamı, hətta Mədəniyyət, Xarici işlər nazirliyinin dilbilməz aliləri «uruscan» – «*Baxmayaraq ki*»-dən başlayır, yersiz, mənasız «*yəni, yəni, yəni*»-lərlə danışır, mübtəda ilə qurtarırlar. Erməni türkcəsini doldururlar çox da mənalı olmayan nitqlərinə. Hamı mənasız savadsız «*bir şeylər*», nömrə əvəzinə «*say*», famil əvəzinə «*soy adı*» deyir. Bu savad əlaməti deyil, «türkcülük» də deyil. Bunları Şərqi xalqlarının qarşılıqlı düşmənçiliyini yaradan və onu daim qızıqsıran Avropa-erməni iblislərinin «başarı» təhriki yaradıb. Yaxşı ki, Azərbaycanda hələ erməni türkcəsinin ay adlarına, ev əvəzinə «*apartman*»a, yol əvəzinə «*trafik*»ə, zəlzələ əvəzinə «*heprem*»ə keçməyiblər.

Məni dəhşətə gətirən (!) bir «hadisə» («hadisə» əvəzinə də bədxah «olay» sözünü işlədirlər) – kəlmələrdə azərtürk (və fransız) dilindəki vurğunun yerinin kəlmənin son həcasında olması qanununun pozulmasıdır. Bu əməl TV və radio, xüsusən də qadın diktörümüzün tərəfindən işlənir. Fransızlar bu qanunu hətta xarici sözlərə də şamil edirlər. Bizimkilər isə, əksinə. Yazıçılarımız, nazirlərimiz belə, ərz edib buyururlar: «*Sədəcə...*» Sədəcə – deyilməlidir.

Bütün azərtürk sözlərinin deyilişində vurğunun sonuncu heca üstündə olması qanunu göz bəbəyi kimi qorunmalıdır! Bu, dilimizin misilsiz gözəlliyinin saxlanması üçün çox vacib amildir!

Unuda bilmirəm, türkün dünyada – bütün tarixdə (!) ən qədim, ən təkmil dilini Martayan salıb ayağının altına, tapdalaşdırıb, təhqir edib(!) ondan yeni, «təmiz» bir dil protezi yapıb. Bax bu protez türk-erməni dili 90 ildir sadələşmiş türk millətinin ağzını yara eləməkdədir. Bu dövrdə Akopun «türk» dilində, yeni «Çalı quşu» yaranmayıb, Atatürkün türk dilində «tartışma» yox idi, «özgürlük» yox idi, «Kuyruklu piano», tramvay altından çıxan «alafranga» və digər «fransız sözləri» yox idi.

Son zamanlar azərtürk dilinə «neologizmlər» də gətirirlər: *civarında, kəltür, dəmək, dönəm, sıçak, suc...* Onlar dili nəinki yaxşılaşdırmır, əksinə, pisləşdirir, çirkləndirir, murdarlayır.

Bu, türkləşmə deyil, erməniləşmədir.

Yadıma gəlir, 40-50 ilin söhbətidir. Hüseyn Cavidin bir cildini aldım, oxudum. Və bundan sonra qərribə bir tərzdə, gördüm ki, öz fikirlərimi başlamışam şeirlə düşünməyə, özü də o vaxtkı türk dilində, Cavidin dilində! Türkün dili bu idi, Cavidin poeziyası belə idi! Bu, «köhnə» türk lisanı idi, gözəl, incə, mənalı. Gəliyorum, gediyorum sözləri, evet kəlməsi mənə o türkçədə zövq verirdi. İndi əksinə... Müasir (bu sözü də Martayan tullayıb) – «modern» erməni-fransız-«türk» dilində olan *kullanma, ilişki, tutuklamak* o türkcədə yox idi.

Erməni Martayanın dilə vurduğu zərbə türk millətinin ən ağır, ən böyük fəlakətidir. Bunu türk alimləri anlamalı, bu eybəcər əmələ imkan verməməli idilər. Veriblər...

Dilin toxunulmazlığı, ona süni müdaxilənin yolverilməzliyi bu gün azərtürk dilinin timsalında xüsusilə kəskin görünür. Nəyə görə? Yalnız iki amili qeyd edirəm:

1. Dünyanın ən qədim yazılı, ilk – sumer dilindən yadigar qalan azərtürk dili, erməninin «yapdığı» «islahat»dan əvvəlki osmanlı-türk dili həmçinin, qeyd etdiyim kimi,

öz qrammatikasının mütləq təkmilliyinə görə bütün müasir və qədim dillər içərisində müstəsna, misilsizdir! Ən qədim, bütün insani müqəddəslərin hamısından ulu olan bu dünya yadigarını, bəşərin ən qiymətli relikviyasını dəyişməyə heç kimin mənəvi ixtiyarı yoxdur, buna heç bir alimin elmi və idraki çatmaz. Bu, dilə süni müdaxilə, türk millətinin, bütün bəşəriyyətin çox böyük, ən böyük nailiyyətinə, 12 min il yaşamış, inkişaf etmiş, cəlalanmış canlı dünya sərəvətinə qarşı qəsd olardı. Heç bir türk, heç bir vicdanlı insan belə bir qəddar cinayətə yol verə bilməz! Belə qətlə yalnız iblisin əli qalxa bilər. Təəssüf ki, bu iblis – erməni Akop Martayan gəlib, bu boyda xalqı belə qəddarcasına aldadıb...

2. **Ümummilli türk ünsiyyət dili problemi qarşıda durur.**

Onun iki cür həlli təklif olunur:

1) müxtəlif türk ləhcələri əsasında ümumi dili yaratmaq;
2) indiki türk ləhcələrindən birini ümumi ünsiyyət dili kimi qəbul etmək.

Birinci təklif yaramır: daimi istifadəsiz, xüsusi sahibi olmayan süni dil həyata daxil ola bilmir, məsələn, Avropa dilləri əsasında yaradılmış süni esperanto dili kimi. İkinci təklif barədə isə mənim rəyim belədir. Məkrli eqoizm və ya primitiv «urapatriotizm» yox, *filologiya, elmi, bəşəri dərrakə, türk qeyrəti, obyektiv vicdan buyurur, əsas türk xalqlarının məkan – coğrafi vəziyyəti isə təsdiq edir: türk xalqlarının yaşadığı ərazinin ortasında yerləşən, sumer-türk dilinin daşıyıcı-xəzinədarı azərtürklər öz dili ilə bir tərəfdən Kiçik Asiya, digər tərəfdən isə Orta Asiya və Rusiya türkləri ilə həmsərhəd olmaqla, onlarla bilavasitə ünsiyyət imkanına malik olub və indi də malikdir. Odur ki, bütün türk milləti yalnız ən təmiz saxlanmış, həm də əlavə inkişaf etdirilmiş ən təkmil, coğrafi ortaq vəziyyəti tutan türk dilini – azərtürk dilini ümumi ünsiyyət dili kimi istifadə edə bilər. Azərtürk xalqının ən yaxşı türk – indiki azərtürk dili, qeyd etdiyim kimi, bütün*

dünyanın bütün tarixinin ən qədim yadigarı, bununla da ən qiymətli relikviyasıdır. Bu dil təkcə türk millətinin deyil, bütün dünyanın sərvətidir, ən təkmil, ən qiymətli, ən incə, ən gözəl və lazımlı, özü də canlı relikviyasıdır. 10-12 min ildən gələn bu relikviya tarixdə yeganədir. Bu sözlər əsassız eyforiya deyil, tam təsdiq olunmuş elmi faktdır.

Türkiyənin Milli vəzifəsi bu gün bu dilə, sumerdən gələn əsl TÜRK – azərtürk dilinə qayıtmaqdır. «Zərərin yarısmıdan qayıtmaq da xeyirdir». *Millətin bu probleminin həlli türk dünyasının bütün problemlərinin həllinin başlanğıcı, üsulu və vasitəsi olaçaqdır. Ondan sonra isə ümumtürk ünsiyyət dili ümumdünya ünsiyyət dilinə də çevrilə bilər. Buna da elmi əsas var.*

Bütün cəhətlərinə, o cümlədən asanlıqına, qanuniliyinə, birmənəliyinə görə azərtürk dili əvəzsizdir.

Dünya bu sərvəti itirməməlidir, əksinə, hamı onu qorumalı, ondan bəhrələnməlidir. İlk dünya dilinin son dünya dili olmaq əsası, haqqı və imkanı var.

Ümid edirəm və əminəm ki, türk xalqlarının dərrakəli nümayəndələri toplaşsın, hissiyyətlə yox, ağılla bu böyük və vacib milli məsələni müzakirə edəcək və görəcəklər: *azərtürk dili ümumi – semantik və coğrafi bağlayıcı – mərkəzi dil kimi qəbul edilməli, ondan bütün türk millətimiz birgə bəhrələnməlidir.*

Türk millətinin bundan böyük, əhəmiyyətli və vacib problemi yoxdur.

Bu, mənim böyük arzum, milli vəsiyyətimdir.

* * *

Hələ geniş tanınmamış əsl bir şairimizin bu kiçik həcmli, fəqət böyük mənalı şeirini oxumaq səadətini sizinlə bölüşürəm.

ANA DİLİM

*Türkülüyün bütövlük səsi –
Azərbaycan türkcəsi.*

Çindən Yemçaya

*Baykaldan – Balkanlara
hökmü çatan,*

Qafqaz Altay

Böyük turan ellərində

Min illərdi işiq saçan,

Ana dilim.

Ünvanımız, adımız

Kökümüz, əcdadımız

Oğuz-qıpçaq soraqlı

tanrı haqlı

«Dədəm Qorqud» kitabı,

Alp Arslanın Malazgirdə

Əsgərlərə xitabı –

Ana dilim.

Bilgə Kağan vəsiyyəti

Kaşğarlı Mahmudun

Möhtəşəm türk lüğəti,

Yasəvinin, Əmrənin.

Adı gözəl, özü gözəl

Məhəmmədə rəğbəti

Türkyəban Füzulinin

Gözəlliyə heyrəti,

Ana dilim.

Babəkin Afsinlə

Üzbəüz söhbəti

Eldəginin Atabəylər dövləti,

Sakariya, Çanaqqala şöhrətini

Tarixlərə yazanların qeyrəti,

Ana dilim.

Sabirin, Cavidin

Millət eşqi, qüdrəti

Vaqifin əl çatmayan

Şeri, sənəti,

Şəhriyarın – türkün dili

Ulutürkün türk sözündən

qorxanlara nifrəti,

Ana dilim.

Sən! Türk dünyasının

bütövlük səsisən,

Anadolu, qazax, özbək...

Azərbaycan türkcəsisən,

Bütün türkcələrin öncəsisən,

Ana dilim.

Həmin həqiqəti azərtürk şairi, dərbəndli Həmid Şəmsəddin də deyir – heç bir millətin deyə bilmədiyi Böyük Türk həqiqətini:

*«...Hun, əskil, bulqaram mən,
Basiləm, manaram mən,
Xəzərəm, süvaram mən,
Bəncərəm, avaram mən,
Səlcuqam, tataram mən,
Miladdan ön varam mən!
Altaylıyam, xakasam,
Yaqkut, tuvin, qazaxam,
Türkmən, özbək, qırğızam,
Balkaram, qaqouzam,
Çuvaşam mən, qumuğam,
Qaraçaylı, noğayam.
Anamızdır Ulu Qurd,
Atamız Dədə Qorqud.
Dünyada salıb yurd
Türkiyə cavan Bozqurd.
Sibirdə uyqur, yakut,
Uralda tatar-başkurt!*

ONLAR BİRLƏŞMƏLİDİR! Bu birlik özgə çörəyinə uzanan qəsbkar əlləri kəsər.

Bir də təkrar edirəm: sumer-türkdən gələn, 10 min illik yazılı tarixə malik olan türk, indiki azərtürk dili bütün tarixdə ən təkmil dil, ən qədim mədəni abidədir, bu dil – bütün bəşəriyyətin ən qiymətli relikviasıdır.

Onu dəyişmək, «təmizləmək» bəhanəsi ilə kiminsə uydurduğu «sözlər»lə zibilləmək, türk milləti önündə, dünya önündə cinayətdir.

Türk üçün erməninin yaptığı dil problemi. Türkün ən ağır dərdi... Türk bunu bilmir!..

Azərbaycanda «Türkiyə türkcəsi» adlandırılan indiki türk dilinin çoxlu təbliğatçısı, onlardan da çox tərəfdarı var. Bəzi-

ləri, Mətanət xanımın yuxarıda qeyd etdiyimiz qənaətinə görə – «Ola bilər türkiyədən pul alır, Azərbaycan dilini məhv etmək istəyirlər» (Məhv etmək istəyənlər var, işləyirlər, amma gizlin). Pul alanlar da var, amma, düşünürəm ki, onlar Türkiyə ilə əlaqəli idarələrdə işləyənlərdir, pulu rüşvət kimi yox, məvacib və ya qanuni qonorar (honorar) şəklində alırlar. Belə şəxslərin həmin dilə rəğbəti düşüncəli-praqmatik də ola bilər. Bu isə təbiidir. Fəqət, mənim fikrimcə, azərtürk ziyalılarının indiki osmantürk dilinə olan rəğbəti və hətta məhəbbəti mənfəətpərvərlikdən deyil, səmimi surətdə ümumtürk milli vətənpərvərlik hissiyyatından yaranır.

Əlvan Kəbirinin yuxarıda gətirdiyim məqaləsinin sərlövhəsi – «Saf niyyət və qəliz realıq» bizim ziyalılarımızın çalışmalarına müəyyən qədər uyğundur. «Amma bir o qədər də yox».

Yazılarında müasir türk sözlərindən istifadə etmək həvəsinin, hətta tamam «türkləşmək» istəyinin səbəbi Əlvan bəyin dediyindən də «qəliz»dir.

İş burasındadır ki, onlar məsələnin məğzini bilmirlər, buna görə də səhv, çox qəliz səhv eləyirlər. Bu barədə yuxarıda dedim.

Keçən əsrin 20-ci illərinə qədər osmanlı türkcəsi və Azərbaycan türkcəsi, həqiqətən, bir dil idi, bəzi istisnalar olsa da, qarşılıqlı surətdə, yaxşı anlaşılırdı. Amma, dediyim kimi, bir qəribə, bütün dünya tarixində görünməmiş, eybəcər hadisə baş verdi. Türk dilinin köklü surətdə «isləhatı», dəyişdirilməsi məsələsi qoyuldu, dövlət tərəfindən bəyənildi, həll olundu, istifadəyə buraxıldı.

Məntiqi düşüncə və müəyyən qədər də tarixi məlumat bunu deməyə imkan, hətta əsas verir ki, məsələnin bütün mərhələlərinin əsas təşəbbüskarı Türkiyə vətəndaşı, hətta sadəcə vətəndaş yox, məşhur alimi, türkoloq Akop Martayan olub. Bu adam Türkiyə ali rəhbərliyinin inamını o dərəcədə qazanıb ki, ona görünməmiş «Dilaçar» ad-ləqəbini veriblər.

Milliyyətçə erməni olan bu «böyük alim», türk rəhbərliyinin və o zamankı bütün türk xalqının qapı-qonşu ərəb və far-

sa qarşı ənənəvi düşmənçilik hisslərindən çox bacarıqla istifadə edərək, dilin «düşmən» ərəb və fars sözlərindən təmizlənməsi məsələsini qoyub və bu işə elmi və təşkilati rəhbərliyi götürüb boynuna. Əhalini də bu işə cəlb eləyərək böyük rüh yüksəkliyi ilə dili yonub, yolub «təmizləyiblər», yuxarıda dediyim tərzdə, emallı mebeli balta ilə «hamarlamaq kimi».

«Nə olur olsun, tək ərəb, fars sözü olmasın» – məslək bu olub. Heç zaman, heç bir dil belə bir amansız, ağırlı əmələ, hərfi mənada cərrahiyyə əməliyyatına, məruz qalmayıb – «elmi surətdə» kökündən dəyişdirilmək, təbii, tarixi canlı dildən süni protez dil «düzəltmək»! Özü də dil sahibi sadələvh türkün xoşu ilə, qəddar düşmən erməninin elmi, bacarığı, məkrli məqsədi ilə.

Mən əvvəl elə bilirdim ki, erməni türkoloq sadəcə bacarmayıb, islahatı pis aparıb. Fəqət bu dili, protez türkcəni öyrəndikcə gördüm ki, xeyr, bacarıb, gördüyü «iş» əla eləyib və qoyduğu məqsədə tam nail olub: dünyanın ən qədim, səlīs və gözəl sumer-türk dilini baltalayıb, şil-küt bir çolağa, kobud protezə çevirib və sadədil türklər bu protezi pəh-pəhlə götürüb qoyublar ağızlarına.

Bir erməni o boyda millətin dilini bağlayıb, millət isə minnətdarlıq hissi ilə ona Dilaçar adı verib!

Bu acı həqiqət qəddar düşmənin amansız hiyləsinin icrası oldu: ən qədim qanuni türk dili, çöndü oldu süni, kobud bir protez, taxıldı türkün ağızına.

Böyük sərkərdə, XX əsrin ən böyük hərbi-siyasi xadimi Mustafa Kamal Atatürkün – Tarixi türklər yaradıb, onu özgələr yazıblar – kəlamı tək tarixə deyil, dilə, bütün türk mədəniyyətinə aiddir.

Əsərlərimdə yazmışam: Türkiyədə – dünyanın ümumbəşəri ictimai, siyasi, iqtisadi münasibətlərinin düyün nöqtəsində, Allahın iradəsi ilə, türk xalqı, Türk dövləti yerləşdirilib. Başqa hər hansı bir dövlət və xalq bu məkanda belə möhkəm dayana, dünya sülhünü saxlaya bilməzdi.

Şükr sənə, Xudaya!

Dünya maraqlarının kəsişmə məkanında ümumdünya əmin-amanlığının keşiyində duran qüdrətli Türk dövlətinə, mətin türk xalqına dünya minnətdar olmalıdır. Digər türk xalqları isə Türkiyəyə xüsusilə borclu olduqlarını bir an belə unutmamalıdır. Onların, ilk növbədə azərtürk xalqının həyatı, varlığı osmantürk xalqının sayəsində davam etməkdədir.

Türkiyə dövləti və xalqı tarixin ən ağır anlarında saysız-hesabsız və insafsız düşmənlərin hücumlarından hərfi mənada hamı türkləri qorumuş, onlara elmi-mədəni inkişaf üçün imkan bəxş eləmişlər. Azərtürk xalqı isə, Türkiyənin sayəsində, ümumtürk mədəniyyətini – elmini, incəsənətini, ədəbiyyatını dünyəvi zirvələrə qaldıra bilmişdir.

Türk millətinin dünya mədəniyyətini yaradan 6 millətdən biri olduğu faktını mən bu gün elmi surətdə açıb göstərirəm [8]. Bu nailiyyət osmantürk xalqının misilsiz hərbi qəhrəmanlığı sayəsində azərtürk xalqının gördüyü ümumtürk işidir.

Dil sahəsində də həmin vəziyyətdir. Türkə qarşı düşmən həmlələrinin önündə öz mətin sinəsini gərən osmantürk xalqının sayəsində, burada, Azərbaycanda, əcdadımız sumerlin bizə qoyub getdiyi sumer-türk dili əsaslı surətdə inkişaf etdirilmişdir.

Hələ XIX əsrdə Qərb mədəniyyəti ilə yaxın tanışlıq sayəsində böyük Şərq mədəniyyət və siyasət xadimi, azərtürk Mirzə Fətəli Axundzadə müasir dünya səviyyəsində Şərq dramaturgiyasını, Şərqdə ilk dəfə hekayə janrını yaratdı, Şərq-Qərb fəlsəfə fikrini uzlaşdırdı. Dil sahəsində də Axundzadənin əməyi böyükdür. Narahat türk yaradıcısı türk əlifbasının latın qrafikası ilə əvəz edilməsinin layihəsini hazırladı, onun qəbul edilməsi təklifi ilə Türkiyəyə müraciət etdi.

O zamankı türk alimləri Mirzə Fətəlinin mütərəqqi təklifini kəskin surətdə rədd etdilər. Sonradan anladılar, qəbul etdilər.

Türk dilinin çox böyük inkişafı, onun həmin dövrəyə aid olan problemlərinin həlli, o cümlədən ənənəvi surətdə qarışıq – türk-ərəb-fars dillərinin birgə istifadəsi halından azad edil-

məsi məsələləri... Azərtürk xalqının, türk millətinin Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Cəfər cəbbarlı, Mikayıl Rəfilı kimi böyük xadimləri bu sahədə epoxal işlər görmüşlər.

Onların dərin mənalı incə istedadı sayəsində müasir Azərtürk dili indi çox gözəl, dünyanın ən təkml dilidir.

Bu gün biz Üzeyir bəyin dilində danışırıq!

Azərtürk dilinin məziyyətləri barədə yuxarıda, qısa da olsa, demişəm. Bir sözlə, belədir: dilin birmənalılığına (ən münasib diplomatiya, siyasət, ədəbiyyat dili kimi), qanunauyğunluğuna (elmi inkişaf sayəsində), səlisliyinə (şifahi ünsiyyət üçün), musiqiliyinə (sait hərflərin hamı dillərdəkindən çox olması), misilsiz ahəng qanununun varlığına (opera və mahını incəsənəti üçün arzu!) və i.a. görə azərtürk dili ilə yan-yanı duran, onunla müqayisə edilə bilən ikinci bir dil yoxdur.

Yalnız bir xüsusiyyətə – zənginliyə görə azərtürk dili birinci yerdə deyil – bu cəhətdən dünyada birinci yeri qədim ərəb dili tutur. Qərb dilləri isə hələ çox geridədir.

Azərtürk dili ümumtürk milli ünsiyyət dili keyfiyyətində bütün türk xalqları tərəfindən qəbul olunmalı, işlənməlidir.

Bu dil, dünyanın 1-ci yazılı dili olan sumer-türk dilinin xələfidir, gələcəkdə isə dünyanın ümumbəşəri dili ola bilər və olmalıdır.

Bu yolda çalışmaq, bu niyyəti dünyaya çatdırmaq və bu məqsədə nail olmaq azərtürk xalqının, türk millətinin, Şərqi, bütün bəşəriyyətin ən əlicənab borcu, ən şərəfli ümidi, ən faydalı məqsədi olmalıdır.

Türkün əyri bir protez halına salınmış erməni-türk dili nifrətlə rədd edilməli, osmantürk qardaşlarımıza anladılmalı, onlara məsləhət görülməli və kömək edilməlidir ki, öz dilimizə, Dilaçardan əvvəlki türk dilinə qayıtsınlar.

Bu, çətindir, fəqət mümkündür. Erməni-türk protez dilinin saxlanması isə yolverilməzdir.

Gözəl azərtürk dilini erməninin yaratdığı əldəqayıma «dil qurumu»nun eybəcər «sözlər»i ilə zibilləmək cinayətdir.

Ən azı, bu olmalıdır: **indiki erməni türkcəsi saxlanılsa və ümumtürk ünsiyyət dili kimi qəbul edilsə belə, azərtürk dili dəyişdirilməməli, bu dilə, elmə, mədəniyyətə və vicdana zidd uydurma süni kəlmələr daxil edilməməlidir.**

Ən təkml dil, dünya relikviyası – azərtürk dilini düşmən erməninin uydurduğu iyrənc «sözlər»lə murdarlamaq cinayətdir – azərtürk xalqına, Osman türklərinə, dünya mədəniyyətinə qarşı.

Türk alimlərinin, türk millətinin və türk dövlətinin ən vacib işi, müqəddəs borcu – erməni Dilaçarın vurduğu zərbəni rədd etmək, qədim, gözəl, fəxri TÜRK DİLİMİZİ bərpa etməkdir.

Bu amal bir vaxt mütləq baş tutacaq. Bunsuz varlığın III – insani erasına, mənim layihələşdirdiyim türk erasına çıxmaq mümkün olmayacaq.

* * *

Azərbaycanda elm doktorlarının sayı mənə məlum deyil, amma onların hamısının olmasa da, çoxunun «filologiya (və fəlsəfə) elmləri doktoru» olduğunu TV bizə çatdırır.

İndi hətta belə şey də «icad» ediblər – «filologiya üzrə fəlsəfə doktoru!»

Bu, kimə və nəyə lazımdır? Əlbəttə, o adların sahiblərinə – vəzifə tutmaq, «alim» adı qazanmaq, gəlir götürmək üçün. Bəs elmə, xalqa, dövlətə, dilə, filologiyaya?

Mən dəqiqlik elminin, metrologiyanın mütəxəssisiyəm, ona görə də dəyərin mütləq ölçüsündən fərqi intervalını göstərməliyəm. Bu mənada yazmışam: «**10 faiz xəta ilə, Azərbaycanada akademiya var, elm yoxdur, akademiklər var, alimlər yoxdur, hesabatlar var, nəticələr yoxdur.**» [«Proqnoz» qəzeti, 27.05.04].

Elm o şeydir ki, onu alim tapır, kəşf edir, ilk dəfə – bütün dünyada və bütün dünya ondan istifadə etməyə başlayır. Kəşf edən – alimdir, istifadə edən, dəqiqləşdirən alim deyil, tədqiqatçıdır.

Məsələn, kulturologiya, yapon mədəniyyəti barədə yazını

(rus dilindən) tərcümə edən adama mədəniyyəti öyrənmək – «kulturologiya» institutu açırlar, «öyrənir». Bu, olsa-olsa tədqiqatçıdır – «исследователь»dir, alim – *учёный* deyil. Ola bilsin, bu da lazımdır, amma bu, elm deyil, tədqiqatdır, bununla məşğul olan isə alim deyil, elmi işçidir.

Bizim yüzlərlə «filologiya elmləri doktorları» nəinki bir kəşf, heç hansısa bir beynəlxalq elmi əhəmiyyətli tədqiqat işi də görmürlər.

Məsələn, heç bir Azərbaycan «alim-filosofu», ümumiyyətlə heç kim azərbaycan dilinin adını belə bilmir, deyirlər: «Azərbaycan dili» – baş hərflə – Azərbaycan! – Belə dil olmaz!

Azərbaycan cansız bir varlıqdır, coğrafi ərazidir, onun dili ola bilməz! Torpaq danışmır – kaş danışaydı...

Heç bir dil belə adlanmır: məsələn, «İngiltərə dili», Gürcüstan dili, Ermənistan, İtaliya dili yoxdur, onların xalqlarının dili var: ingilis, gürcü, erməni, italyan... dilləri.

Dil «alimləri»mizin savadı çatmır ki, bunu başa düşsünlər.

Alimlərimiz nəyi bilirlər, nəyə savadları çatır? Onlar heç özlərinin öz sənədlərinin nəyə lazım olduğunu da bilmirlər.

Məsələn, kimyaçı bilir, onun elmi və bir mütəxəssis kimi borcu nədir: yeni maddələr sintez etmək, yeni texnoloji sistemlər layihələşdirmək, əhaliyə lazım olan materialları istehsal etmək.

Zooloq – heyvanları, onların xəstəliklərini öyrənir, müalicə üsullarını tapır, saxlanması şəraitini aydınlaşdırır, heyvandarlığın inkişafına kömək edir; təbabət alimi – insan sağlamlığını necə müdafiə etməyi öyrənir, yeni (!) müalicə üsulları tapır və insanları müalicə eləyir.

Bəs filoloq nə etməlidir? Milli dilin qanun və qaydalarını yalnız öyrənmək yox, həm də işlədilməsi üçün onları xalqa çatdırmaq, əhalini öyrətmək, dilin təmizliyinə (!) daim diqqət yetirmək, onu müdafiə etmək – budur alim-filoloqun işi.

Filoloq alimlərin əli daim TV və radio diktorlarının, KİV xadimlərinin, jurnalistlərin üstündə olmalıdır, onların məsuliyyətini başa salmalı, konkret səhvlərini mütəmadi düzəltmə-

lidirlər. TV və radioda belə, dil xidməti daim işləməlidir!

TV-də çıxışları olur. Oturub «yüksək materiya» barədə danışirlar, məzmunuz, mənasız, məqsədsiz, hər hansı bir təklif-siz. Və əlbəttə, nəticəsiz.

Bəs filoloqlarımız nə iş görür? Demək olar ki, bütün filoloqlar hamısı, onillərlə «Kitabi-Dədə Qorqud»u öyrənirlər. Yüzlərlə «elmi» əsərlər, məqalələr, kitablar, dissertasiyalar yazıblar. Bir-birindən köçürə-köçürə şıdırgı yazır, müdafiə eləyir, «elmi» dərəcələr alırlar.

Kitabi-Dədə Qorqud, əlbəttə, çox dəyərli, iftixar doğuran bir milli abidədir. Onu araşdırmaq, onun müasir ədəbiyyatla, sosiologiya ilə əsləşməsini, tarixi əhəmiyyətini işləmək lazımdır.

Dədə Qorkudu öyrənmək lazımdır. «Amma bir o qədər də yox!»

«Kitabi-Dədə Qorqud» barədə hər şey deyilib, qurtarıb, təzə bir şey yoxdur, artıq onillərdir ki, təkrar gedir. Nə üçün? Ona görə ki, başqa mövzu, ideya yoxdur, qabiliyyət, istedad da çatışmır ki, yeni ideya tapılsın; qoca Qorqudun ətəyindən üzülmək istəmərlər.

Dədə Qorqudun müasir problemlərlə əlaqəsini – uydurmaq olar, amma konkret, ağıla batan əlaqə yoxdur, nə vadısa hamısını çoxdan dissertasiyalarda «konkret» uydurublar və müdafiə ediblər.

Dədə Qorqud, təkrar edirəm, milli fəxrimizdir, əsrlərin arxasından xəbər verir, bu, yaxşıdır, maraqlıdır. Amma ən yaxşı şey də həddini aşanda nəinki yorur, hətta tənqəd gətirir.

Bəsdir qoca Dədə Qorqudu sui-istifadə edib, milləti tənqəd gətirmək. Bu şərəfli və asan yolda 3-5 nəfər Qorqudşünas qalmalı, qalan alim və yazıçılar aktual işlərlə, müasir problemlərimizin həlli ilə məşğul olmalıdırlar. VII əsr Qorqudundan əl çəkmək, XXI əsr Qorqudunu tapmaq, indi də onun ətəyindən tutmaq lazımdır. Və belə imkan var.

Budur, burada, bizim Bakı şəhərimizdə müasir azərbaycan və dünya problemlərinin dünya elmi səviyyəsində, ali elm dilində

və əqidəsində dünya miqyaslı yeni – ilk həllinin yolları işlənib, konkret elmi layihə formasında şərh edilib, çap olunub, akademik səviyyədə təsdiq olunub və hətta əlavə, ən yüksək, beynəlxalq dini səviyyədə də rəsmi bəyənilib.

Alim-müəllif sübut edir ki, «humanitar elmlər sahəsi» adlandırılan yazılar elm deyil, siyasətdir. Orada ümumdünya istifadəsi üçün vahid, obyektiv qanun, qayda, nəzəriyyə yoxdur, hər şey subyektivdir. Onun əvəzinə yeni, İNSANİ HƏYAT ELMLƏRİ SAHƏSİ yaradılıb.

Bu fundamental əsərlər barədə Respublika mətbuatında yüzlərlə məlumatlar verilib, düşünmək olar ki, hamı bilir. Amma heç kim danışmır. Niyə? Rəhbərlik – məlum səbəblərə görə, Akademiya – «səlahiyyətin olmadığına» – icazə verilmədiyinə görə, ziyalılar – «qibtəyə» görə, əhali – imkansızlığa görə.

Halbuki bu yeni, ümumbəşəri elmlər toplumunda, demək olar ki, bütün məsələlərin, o cümlədən Qarabağ probleminin həlli verilib! Sadə, ciddi, real; 90 yaşlı pensiyaçı Saleh Bəy tərəfindən – tək, əvəzsiz, köməksiz.

Bu yerdə inciklik və qısqançlıq ən azı hədərdir.

Bilmək lazımdır ki, hər alim adı almış adama alim demək olmaz. Alim yüzillərdən bir vahidlərlə gəlir. Onu tapmaq, görmək, ətrafına toplaşmaq və milli elmi dünya elminə çevirmək – adi elmi işçilərin işi bu olmalı, fəxri və faydalı fəaliyyəti buna həsr olunmalıdır – hamının mənafeyi naminə. Dövlətin dəstəyi və köməyi ilə.

Milli Elmlər Akademiyası dünya elminin mərkəzinə çevrilə bilər. Bu fantastik arzunun real fakta çevrilməsi üçün üç amilin birliyi lazımdır: yeni elm, ümumi dərrakə, milli qeyrət.

Birincisi – ümdəsi edilib, hazırdır:

a) yeni elmin kəşfi – üç yeni elmi fənn – Humanistika, Gerontotetika, Bəyterapiya – işlənib, şərh edilib, nəşr olunub (nümunədə), təsdiq edilib – beynəlxalq elmi və dini səviyyədə.

b) Klassik HUMANİTAR ELMLƏR sahəsinin bütünlükdə obyektiv olmadığı, yəni həmişə subyektiv-siyasi, qeyri-elmi

olduğu, o cümlədən, fəlsəfinin elm olmadığı, etikanın yarımçıqlığı, terapiyanın əsasən yararsız olduğu sübut edilib; ümumilikdə «humanitar elmlər sahəsi» kökündən yeniləşdirilib, tamamilə yeni – İNSANİ HƏYAT ELMLƏRİ sahəsi yaradılıb; bu sahəyə adı çəkilən üç yeni elmdən əlavə, yeniləşdirilmiş klassik təlimlər də daxil edilib: Elmi İlahiyyətşünaslıq, Kompleks ədəbiyyatşünaslıq (və – Presizion bomba kalorimetriyası – o da həmin müəllif tərəfindən) təqdim edilib.

Beləliklə, ən çətin **birinci amil** – LAYİHƏ hazırdır, təqdim edilib – 3500 səhifədə, 8 cildlik «Dünyanın taleyi»(!) külliyyatı – «Tarixin dönüş kitabı» (Rusiya Elmlər Akademiyası dünyəvi Sibir Bölməsinin rəy-kitabçasına görə), müəllif Q.S.Bəy tərəfindən, tək, əvəzsiz, 90 yaşında.

İkinci amil – ümumi milli dərrakə. Bunun üçün LAYİHƏ-külliyyatın aparıcı dillərə tərcüməsi, nəşri, dünyaya çatdırılması lazımdır.

Bunu dövlət ələməlidir. Belə dövlət... arzu olunur.

Üçüncü amil – bu elmlərin dünya ictimaiyyəti tərəfindən rəsmi qəbul edilməsi, dünya akademialarında elmə, təhsil müəssisələrində tədris prosesinə rəsmən daxil edilməsidir. Bu amil təşəbbüskar dövlətin, dünya elitesinin və əhalisinin vəzifəsi olmalıdır.

Əsası türk milləti tərəfindən qoyulmalı olan bu ümumbəşəri «tarixi dönüş», türk fəxri elm erasına keçid mümkündür, realdır – ALLAHIN İRADƏSİ ilə.

Beləliklə, Yer planetinin III – İNSANİ ERASINI AÇMAQ ÜÇÜN TÜRK MİLLƏTİNİN ÖYRƏNMƏLİ, ANLAMALI, QƏBUL ETMƏLİ OLDUĞU ELM DÜNYAYA GƏLİB. Tarixdə ilk dəfə «Dünyanın taleyi» adlı kitabı yazmaq fikrinə düşən şəxs, məhz bu adda və bu məzmununda 10 cildlik, 4000 səhifə, yeganə kitabın, yeganə müəllifinin azman məqsədi bütün bəşəriyyətin – istisnasız hamının, ədalətli taleyinə nail olmaq olub – 20 il ərzində. Üsul – tərbiyə, vasitə – elm, mürəbbi – «Dünyanın taleyi» dərslisi.

Dərslük yazılıb, əsasən (8 cildi) çap olunub, elmi cəhətdən

təsdiq edilib, iki mərkəz – Rusiya və Azərbaycan Elmlər Akademiyaları tərəfindən, mənəviyyat cəhətindən ona xeyir-dua verilib – dünyanın ən böyük dini mərkəzi Vatikan tərəfindən. Bu, layihədir, 6 fənn üzrə dünya elmini qabaqlamış Dünya əmin-amanlığının yaradılmasının ELMİ LAYİHƏSİ.

İndi elmin bütün yazılı tarixdə gördüyü bu ən vacib, böyük və faydalı işi –dünyanı yırtıcı düşmənlərin döyüş meydanından həqiqi insanların bahəm həyat məkanına çevirmək – LAYİHƏni icra etmək olmalıdır. Olmur...

Dil LAYİHƏNİN bir aspektidir.

Dil nədir?

Cozayya Gibbs (1839-1903), termodinamikanın banisi, ABŞ: «Riyaziyyat – dildir».

İvan Pavlov (1849-1936), fiziologiyanın banisi, Rusiya: «Dil – reallıq siqnallarının ikinci sistemidir».

Lev Landau (1908-1968), müasir nəzəri fizikanın banisi, Azərbaycan-Rusiya: «Elmlər üç cürdür: təbii elmlər – kimya, biologiya; qeyri-təbii – humanitar elmlər; fəvqəltəbii elmlər – fizika, riyaziyyat».

Saleh Bəy (1921-2014?), humanistikanın banisi, Azərbaycan-Rusiya: «Dil millətin tarixinin əsas nəticəsi, mədəniyyətinin birinci amili, ləyaqətinin göstəricisidir. Dil – əvəzsiz silah, müqəddəs milli sərəvətdir».

Fiziki amil üzrə dünya, demək olar ki, qloballaşmış, ən azı kosmosla, İnternetlə, televiziya ilə.

İqtisadi amil də qloballaşmağa başlayıb. Mədəniyyətdə həmçinin qloballaşma var. Elmi qloballaşma vəsaiti keyfiyyətində – mənim təqdim elədiyim İNSANİ HƏYAT ELMLƏRİ kompleksi ola bilər. Başqa vəsait yoxdur.

Siyasi və dini qloballaşma həmçinin olmalıdır və mümkündür, Avropada xeyli dərəcədə olub. Dünyada isə mənim ELMİ SOSİAOLOGİYA və VAHİD ELMİ TEOLOGİYA elmlərim əsasında ola bilər, başqa vəsaitlər bu sahədə də yoxdur.

Bir sahə də var – dil. Bu sahədə qloballaşma nəzəri surətdə mümkündür, praktik – namümkün qədər çətindir və minillərin işidir. Amma ümumdünya – global ünsiyyət dili qəbul oluna bilər və mütləq lazımdır. Bu, dilin qloballaşmasını çox sürətləndirə bilər – uyğun dil olsa.

Cəmiyyət məxluqu olan insan üçün deyilən sahələrin – fiziki varlığın, iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, elmin, siyasi idarəetmənin, dinin təcridlik və xüsusən də qloballaşma vəziyyətində işləməsi üçün ən vacib amil dildir. Dil bütün insani cəmiyyət amillərini qarşılıqlı bağlayan, onların işləməsi imkanını yaradan xüsusi bir amil, hər yerdə mütləq vacib olan faktordur, vasitədir.

Ümumbəşəri, vahid ünsiyyət dilinin qəbul edilməsi və işlədilməsi mütləq vacibdir. Bunun üçün ən qədim, bununla da ən təkmil bir dil seçilməlidir.

Hazırda ümumdünya dili keyfiyyətində, rəsmi qərarlı olsa da, ingilis dili işlədilir. Bu, faydalıdır, amma düzgün, elmi-ədələtli və şəxsi perspektivli deyil.

Keçən əsrdə BMT səviyyəsində **Ümumdünya ünsiyyət dili** barədə məsələ qaldırılmışdı. Bu dil üçün əsas meyarlar olaraq təkmillik, birmənalılıq, qrammatikasının qanunauyğunluğu, sadəliyi və aydınlığı, ifadəsinin və öyrənilməsinin asan olması göstərilirdi. Xüsusi bir amil də bu idi ki, həmin dil hər hansı bir böyük millətə yox, nisbətən kiçik millətə aid olsun.

Burada da hamıdan qabaq, yuyulmamış qaşığı kimi, özlərini irəli verən, ermənilər oldu. Bəlkə elə buna, erməni dilinin yaramadığına görə də Təşkilat komitəsi məsələni dayandırdı.

Bu məsələ qaldırılmalıdır.

Türk dünyasında isə hal-hazırda ümumtürk ünsiyyət dili kimi vahid bir dilin qəbul edilməsi məsələsi qarşıda daha kəskin durur və bu məsələ təcili həll edilməlidir.

Olduqca vacib olan bu problem barədə yenə demək istəyirəm.

Fikir belədir ki, Türkiyə türkcəsi ümumi dil kimi qəbul olunsun. Bu, məntiqlidir, amma vəziyyət buna imkan vermir:

Türkiyədə işlədilən indiki dil türk dili deyil. Dəqiq desək, türk dilinin islah edilmiş, korlanmış indiki halı, süni, protez keyfiyyətli bir şeydir. Erməni «alim-islahatçı»nın yaptığı bu protezdən imtina etmək lazımdır.

Türk milləti, osmantürklər minillərdən gələn öz sumer (şumer)-türk dilini həyata qaytarmalı, gələn minillərdə erməni protez dilindən azad yaşamaladırlar.

Mən öz şəxsi marağımla hesablaşmıram (bu, faktıdır!), mənim üçün ümdə məqsəd dünyanın taleyidir. Bunun üçün isə ədalət, həqiqət və ümumbəşəri xeyir – mənim meyarlarımdır.

Türkü məndən çox istəyənlər bəlkə də var, amma türkün dəyərini, ləyaqətini və perspektivini – elmi surətdə – məndən yaxşı anlayanlar olsa idi, mən şad olardım.

Türk gələcəyin millətidir, bəşərin xilaskarı ola bilər və olmalıdır – özünün əsas insani keyfiyyətləri ilə, o cümlədən gələcəyin ümumdünya sumer-türk dili ilə. Bu dili təkmil və təmiz halda saxlayan azertürk xalqının dilini, təkmil və təmiz halda saxlamaq və işlətmək – bütün türk millətinin müqəddəs borcu və misilsiz sərvətidir.

Türk millətinin böyük gələcəyi azertürk dili ilə başlanıla bilər.

Bir də ki, vətənpərvərlik sözdə asandır. İşlə vətənə xidmət – çətin, ağır və vacibdir, məsələn, Atatürkün hərbi-siyasi xidməti kimi – dünyəvi.

Mən də türk millətimə xidmət etmək ümidi sayəsində yaşamaqdayam, elmimlə – dünyəvi. Bir vaxt mənim də yolumdan çəkilməli olacaqlar.

Diz üstündə türk xalqına vəsiyyətimi eləyirəm – Türk dilimizi bərpa edin!

Mənim təklifimi sakit, düşüncəli təmkinlə qarşılayın. Bilirəm, bu çox ağır məsələdir, birdən-birə anlaşılmayan hökmdür.

Bu hökmü mən yalnız yaşımın təfəkkürü ilə vermirəm.

Bu ixtiyarı mənə kim verib – bilmirəm – dünyanı düzəltmək! Üç, tamamilə yeni elmi fənn yaratmaq, digər, üç klassik

elmi kökündən dəyişmək – bəşəriyyətin demək olar ki, bütün adil problemlərinin həllini vermək; hətta 20 xəstəliyin minillər ərzində heç kimə məlum olmayan, dərmansız müalicəsini – sadəcə götürülməsini təqdim etmək... Bu, heç kimə müyəssər olmayan, ümumaləm miqyaslı işin mənim, 90 yaşlı bir əlinin, tək görə biləsi iş olduğuna özüm inanmıram. Necə görülüb? Bilmirəm.

Bu boyda iş görülübse, demək bu işin sahibinin sözü lazımlı ola bilər.

Türk dili barədə verdiyim hökm də, ola bilsin, mənim deyil... Öyrənin, düşünün – əsaslı, ağıllı, sakit ürəklə – sonsuz gələcəyimiz naminə – ədalət, həqiqət, qeyrət əsasında – sizə də müyəssər olar.

Böyük türkün böyük səhvini düzəldək, böyük dilimizi bərpa edək – Böyük, ləyaqətli və qabil gələcəyimiz naminə!

Bu dediklərim də azdır. Millətimə kömək etmək, ona inam vermək üçün 10 cildlik, 4000 səhifəlik «Dünyanın taleyi» külliyyatımın yeni nəşrinə yazdığım «Giriş»i də əlavə edirəm. Bu məlumat mənim təklifimi ciddi qarşılamağa, onu icra etmək barədə qərar qəbul etməyə əlavə kömək edər.

Allah sizə hamı olsun!

ƏLAVƏ.

«Dünyanın taleyi» kitabına GİRİŞ

Bütünlükdə bu, insan həyatının obyektiv elmlərinin – uzun ömürə, fəal güzərana, ləyaqətli həyata necə nail olmağın ilk əsaslı kitabıdır – hər bir insan və bütün bəşəriyyət üçün. Kitabın indiyədək çapdan çıxmış 3500 səhifəlik səkkiz cildində dolanışığın müxtəlif aspektləri – həyat tərzini barədə biliklər təqdim edilmişdir.

Bu, bütün kitablardan onunla fərqlənir ki, məzmunca tamami ilə yenidir, hamı üçün faydalıdır, hamıya lazımdır.

Bundan da böyük: «Dünyanın taleyi» bəşər tarixinin epoxal

dönüşü, yeni, İNSANİYYƏT erasının elmi-əxlaqi açarındır.

Klassik, yəni həqiqi rəssamlıq sahəsində birincilik varlığın zirvəsi olan insanın təsvirinə verilir. Elmdə də birincilik insan adlı varlığın ali substansiyasının – ruhun öyrənilməsinə veriləli idi. Fəqət belə olmayıb.

XIV-XVIII əsrlərdə Avropada, XIX-XX əsrlərin qovşağında Rusiyada vəqə olan İntibah – Renessans mədəniyyətin (sivilizasiyanın) kəskin surətdə inkişafına gətirib çıxarmışdır. Bu inkişaf rəssamlıq, memarlıq, müəyyən qədər də ədəbiyyat sahələrində qeyd olunmuşdur. Humanitar elmlər sahəsində və təbabətdə intibah, demək olar ki, baş verməmişdir.

Mən üç yeni elmi fənnin əsasını qoymuş, üç digər elmin istiqamət və məqsədini dəyişmişəm. Bu işlər öz əhəmiyyətinə görə intibah səviyyəsinə uyğundur. Bu, keçmişin **tarixi** təsviri, **fəlsəfə** adlanan subyektiv düşüncələr və siyasi **sosiologiya** – «ışıqlı gələcək» arzuları **deyil**, onların əksinə, tamamilə yeni, obyektiv **həyat elmləridir**.

Mən ilk dəfə Allahın varlığının nəzəri yolla – mübahisəsiz və praktiki üsulla – təcrübi sübutunu təqdim etmişəm. Bunun əsasında ümumaləm **varlıq qanununu** açmış, birinci həqiqəti – xilqətin kreasion (yaraniş) yolla intişar etdiyini sübut elmişəm. Bu ümumaləm qanunauyğunluqları əsasında isə, insani əxlaqın həyata tətbiqi məqsədini daşıyan elmi tərbiyə fənnlərini işləmiş, təqdim etmişəm, o da ilk dəfə.

Bu fənnlər bütünlükdə mənim təqdim etdiyim İNSANİ HƏYAT ELMLƏRİ SAHƏSİNƏ (qeyri-elmi – «HUMANİ-TAR ELMLƏR SAHƏSİ»ni rədd edirəm) və təbabətə, daha dəqiq – terapiyaya aiddir.

Həmin elmlər barədə akademik elm mərkəzi, Rusiya Elmlər Akademiyası Sibir Bölməsinin rəyi belədir: «tarixin dönüşü elmləri...» Bu elmləri progressiv Roma Papası II İoan Pavel də rəğbətləndirmiş, onlara xeyir-dua vermişdir.

Sosiologiya sahəsində tarixdə indiyə qədər bəzi işlər görülmüşdür. Fəqət obyektiv həqiqət istiqamətində yox, başqa, əsasən tərs istiqamətdə. Klassik sosiologiya Herbert Spenserin

canlı orqanizmdə orqanların vəzifə bölgüsünü, cəmiyyətdə insanların vəzifə bəlgüsü ilə müqayisə etməsi ideyasından başqa, heç vaxt obyektiv – elmi nəzəriyyə irəli sürməmiş, həmişə subyektiv – siyasi kompelyasiyadan ibarət olmuşdur.

Bu, o deməkdir ki, «humanitar elmlər sahəsi» bütünlükdə elm deyil – elm obyektiv olmalıdır. Obyektiv həqiqət axtarılmamış və tapılmamışdır, o heç lazım da olmamış və arzu edilməmişdir. Subyektiv «təlimlər» uydurulmuş, onların məcmuları «elm» – fəlsəfə, etika, tarix v i.a. adlandırılmışdır. Bütün bunlar isə, nəinki məqsəduyğun, hətta tərs istiqamətdə işləmişdir – həm keyfiyyətə, həm kəmiyyətə. Bir sözlə, obyektiv, yəni **elmi sosiologiya olmamışdır**.

Mən təbiyyat və dəqiq elmlərin nümayəndəsi (fiziki kimya, kalorimetriya; bu sahələrdəki tədqiqatlarım və kəşflərim beynəlxalq səviyyədə «presizion [ən dəqiq] kalorimetriya sahəsində yeni istiqamət» keyfiyyətində qəbul edilmişdir), klassik «humanitar elmlər»lə dərinədən tanış olandan sonra gördüm ki, bu sahədə elmi kəşflər olmayıb. Beləki, məsələn Adam Smitin «**izafi dəyər**»i – uydurmadır, elməbənzər boş sözdür, praktiki həyatda ondan heç kim istifadə etməmiş və istifadə etmir; **dialektika** – o da elmə bənzər subyektiv, əsassız ideyadır, onun **istifadəsi, permanent mübarizə, əks nəticə verdi** – proletariat diktaturasının apardığı mübarizədə – kommunist təcrübəsində; Şarl Furyenin **utopik sosializmi** – boş xülyadır; Karl Marksın «**elmi kommunizm**»i həmçinin kəşf deyil, obyektiv **elmin əksinə** edilən bir **şeytan əməlidir**, nəhayətdə bu əməl hər şeyin öz-özünə dağılıb məhv olması ilə nəticələndi.

Subyektiv, bir-birinə zidd fikirlərin konqlomeratından ibarət olan, az qala dünya boyda geniş fəlsəfədə yalnız «dialektika qanunu» var. Başqa qanun yoxdur. **Dialektikanın əsas qanunu** – «əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi» isə **obyektiv deyil – təbiətdə mübarizə yoxdur**.

Mənim kəşf etdiyim obyektiv **varlıq qanunu** belədir: **POLYAR MÜXTƏLİFLİKLƏRİN CÜTLƏRDƏ BAHƏM VARLIĞI – PARİTETİ**.

Beləki, bütünlükdə klassik «humanitar elmlər sahəsi»nin bu günkü gündə sadəcə olaraq yararsız və lüzumsuzdan da betər, ziyanlı olduğunu görmək çətin deyil. Təbiətdə mübarizə, müharibə yoxdur. Məsələn, canavar və dovşan, eləcə də insan və qoyun mübarizə aparmırlar – bahəm yaşayırlar. Mübarizəni dünyaya insan gətirmişdir. «Həyat – mübarizədir» – iblis formuludur. Müharibə – qeyri-insani, qanunsuz təzahürdür.

Bəşəriyyət öz nəsillərinə insani tərbiyə yox, hərbi, döyüş, ölüb-öldürmək tərbiyəsi vermiş, döyüşçülər, qəhrəmanlar, sərkərdələr yetişdirməyə çalışmışdır. «Düşmən obrazı» yaradaraq, daim təkmilləşdirilən silahlarla – baltalar, qılınclar, Tomahavkalarla, nüvə bombaları ilə silahlanmış və vuruşmuşlar, amansız qəddarlıqla bir-birini qırmışlar.

Və bütün bunlar mənasız bədbəxtliklərdən ibarət olmuşdur...

«Mübarizə»siz, müharibəsiz yaşamaq mümkündür və bu, yaxşıdır – ağıllı avropalılar bu gün bunu sübut edirlər. Kosmosdan Yerə gecə tərəfinə baxsan, ocaqları görürsən. Yer kürəsinin, demək olar ki, bütün səthində atəş, yanğın, tonqallar parıldayır. Onları «kiçik müharibələr» adlandırırlar və onlar böyük, ən böyük, III Dünya müharibəsinə çevrilmək həvəsi ilə genişlənməkdədirlər. Bu isə «human» nüvə bombasının, humanlıqdan çox kənar Tomahavkların və Topolların sayəsində sonuncu müharibə olacaqdır. Belə təyinatı həmin o «human» nüvə silahının yaradılmasında «əməyi olan» və bu işi çox yaxşı anlayan – Eynşteyn verib.

Günü sabah bir dənə nüvə bombası partlaya bilər, Nyu Yorkun, Moskvanın, Londonun... səmasında. Və o partlayış obirisi «human» və tərshuman Tomahavkları, Topolları «köməyə» çağıraraq, hər kəsi, o cümlədən bu əməllərin sahiblərini və onların müəllimlərini kabab iyinə çevirəcəkdir.

Nə etməli?

Bu sualı iblis məqsədli Vladimir Ulyanov qoymuşdu, özünün verdiyi cavabı isə daha da iblisənə oldu: «Silahlı

üsyən, proletariat diktaturası, kommunist təcrübəsi».

Biz bu dərsi keçmişik, elə həmin o ənənəvi-iblis istiqamətində – mübarizə, müharibə, inqilab odunun içindən. Və «**qazancımız**» olub «sınıf mübarizə»də məhv edilən **40 milyon «inqilab qəhrəmanları»nın cəsədi**. İblisliyin başqa halları da olub. Atom bombası, digər bir iblisin, Trumenin imzası ilə – $140000+70000=210000$, başqa bir millətin – yaponların həyatı, bir anda əllərindən alındı – dünyanın obiri başında.

Bütün bunlar Allahdan gizlin baş verə bilməzdi; görünür, hamısı lazım imiş və ona görə olub ki, insanlar fikirləşsələr və – «**Nə etməli?**» Və **nəyi etməməli?**» əbədi suallarına düzgün cavabı tapa bilsinlər.

Yerə bu həyat və ölüm sualları üzərində fikirləşən, onlara cavab tapmağı arzu eləyən adamlar olub. Fəqət, «istənilən alınmayıb». Nüvə cəhənnəminin iblis «ümidi» qalmaqdadır.

Düşünmək, dünyanın tale suallarına cavab tapmaq məqsədi ilə, bu sətirlərin müəllifi, universitet kafedrası rəhbəri, professor vəzifəsini, bütün işlərini kənara qoyub çıxdı pensiyaya... 20 ilə. Və bu gün dünyanın xilasını, daha dəqiq – dünyanın taleyinin xilasını suallarının cavabları əsasən tapılmış, dünyaya təqdim olunur.

«Dünyanın taleyi» kitabına əsasını qoyduğum, tamamilə yeni elmi-tədris fəndləri – HUMANİSTİKA, GERONTOETİKA, BƏYTERAPİYA, həmçinin mənim tərəfimdən yəni baxılmış, məzmunca yeni ELMİ TEOLOGİYA və YENİ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ fəndləri də daxildir. Məqsəd – insaniyyət ideologiyasının, elmi ilahiyyətşünaslığın, yeni, dərmanlı terapiyanın tədris prosesinə daxil edilməsidir. Axır nəticə: İNSANİ ƏXLAQIN insan təfəkkürünə daxil edilməsi, işlədilməsi olmalıdır.

Kitabın artıq çap edilmiş 8 cildində insan fərdinin əsas problemlərinin həllinin konkret üsulları və ümumiyyətlə bəşəriyyətin ən vacib problemlərinin həll edilməsinin elmi yolları şərh edilir. Bunlar axtarış və ya tədqiqatların nəticəsi deyil, demək olar ki, hamısı kəşflərdir – əyani, bir qayda olaraq sa-

də, göz önündə real, effektiv.

Elə buna, görünməmiş, qlobal miqyas və əhəmiyyətə görə də deyilənlər həqiqətə oxşamır, hətta namümkün görünür, amma hamısı – sənəddir, nəşr edilmiş və ya məruzələrlə elmi forumlarda deyilmişdir (yazılı – forumların Əsərlərində çap olunmuşdur) – Moskva, Nyu York, Vaşinqton, Berlin, Heydelberq, Stokholm, Vena, London, Kembric, Bakıda...

Avtor, kimya elmləri doktoru (MDU, 1972), professor (Sibir, 1979), «inqilabi çevrilişlər»in, Böyük Vətən müharibəsinin, «soyuq müharibə»nin iştirakçısı; 90 yaşında, ikinci qrup əlil, pensiyaçı, Rusiya vətəndaşdır (1974-cü ildən).

Suallar çıxır: əvvəla, nə üçün fiziki kimya alimi, professor öz elmini, bütün işlərini və vəzifəsini kənara qoyub pensiyaya çıxdı və nə ümidlə tamam başqa – humanitar sahəyə keçdi, dünyəvi məsələdən yapışdı; ikincisi, nə üçün o, bu əfsanəvi işə öz həyatının ən yaxşı 20 ilini sərf elədi, özü də tam ƏVƏZSİZ? Və ən əsası – bu hüduzsuz, ümumaləm məsələsini necə həll etdi – tək, köməksiz, rəğbətsiz.

Bu suallar, görünür, təsadüfi ünvana istiqamətləndirilməyibmiş. Ünvan sahibi bu olub:

Şərq düşüncəsi və Qərb dünyagörüşü; ən böyük Müharibənin sırası soldatının cəbhəçi yükü və Mendeleyev kimyası üzrə Moskva universitetində müdafiə edilən doktorluq dissertasiyası; Sibirdə universitet tələbələri mürəbbisinin, eyni zamanda – kosmik texnologiya üzrə dünyada (!) heç kimin görə bilmədiyini (!) qapalı işin rəhbərinin məsuliyyəti... Ən maraqlısı isə – beynəlxalq, elita səviyyəli böyük bir kollektivin görməli olduğu fundamental elmi işin bir nəfər, «qocalmayan» qoca tərəfindən 90 yaşında görülməsi.

Bu sualların cavablarını müəllif özü bilmir...

Dünya əhalisinin çoxalma sürəti və hər bir insanın həyatı təlabatının daim artması dünyanı gətirib tarixin o anına çatdırıb ki, daha irəli getməyə imkan qalmayıb – perspektiv uçurumdur.

Tarixin bu «dönüş momenti» indiki, yırtıcı əxlaqın tam inkarını tələb edir. İnsani əxlaq – qəti zərurətdir! Bu əxlaqa keçid

yalnız HUMANİSTİKA ELMİ ilə təmin oluna bilər.

«Qarşından gələn qorxunc erada bəşəriyyət necə yaşamalıdır?»

Heç kimin edə bilmədiyini, ağıla belə gətirmədiyini bu problemin həlli vasitəsinə, dünyanın tale sualına cavabın elmi-nəzəri LAYİHƏSİNİ mən vermişəm: HUMANİSTİKA ELMİ ƏSASINDA, İNSANİ ƏXLAQ ÇƏRÇİVƏSİNDƏ, Rusiya və Azərbaycan Elmlər akademiyalarının təsdiqi, dünyanın ən böyük dini – katolik kilsəsinin xeyir-duası ilə.

LAYİHƏNİN PRAKTİKİ İCRASI – dünyanın xilasını, təhlükəsizliyi, səadətini bəşəriyyətin ağıllı, namuslu və qeyrətli insanların həyat işi olmalıdır. Bununla yeni, III – İNSANİYYƏT ERASI başlanmalıdır – düşmənçilikdən, müharibədən, tərroizmdən azad era.

İndi bu **DÜNYA PROBLEMİNİN** real **həlli** üçün bir **şəxsiyyətin ağılı, qeyrəti, səlahiyyəti lazımdır** – dövlət səviyyəsində.

Ümumbəşəri xeyirxah adını əbədiyyətə qoyub gedəcək **O ŞƏXSİYYƏT** dünyaya gələcəkmi?

* * *

Bundan əvvəl isə bizim, türk millətinin öz problemi həll olunmalıdır: klassik türk dilimizin bərpası...

Bunun da yolunu mən (bu kitabçada) göstərirəm.

Ədəbiyyat

1. *Saleh N.Hajiev*. Rev Sci. Instrum., New York, 1970, **41**, 68-70.
2. *Saleh N.Hajiev et al.* J. Chem. Thermodyn., New York, 1980, **12**, 509-519.
3. *Saleh N.Hajiev et al.* J. Organometal. Chem., New York-London, 1968, **11**, 415-422.
4. *Saleh N.Hajiev et al.* V.Symposium on Temperature, Washington, June, 1971, 1065-1069 və b.
5. *Гарабаглы Салех Бей*. Судьба мира. – Баку: Элм, 2000, 896 с.
6. *Таризель Вели* Нуведили. Эджад. – Сиятл: ВА, Корпорация, Таризель Вели-Али, 1997, 472 с.
7. *Фрэнсис Бэкон*. Опыты и наставления, нравственные и политические. – Москва: Изд. АН СССР, 1954, 242 с.
8. *Qarabagly Saleh Bey*. The Coryphaeus. Baku, Elm, 2007, 138 p.